

Utjecaj platonizma na teološko-filozofsku misao Josepha Ratzingera - Benedikta XVI.

Rastočić, Ivo

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of Catholic Theology / Sveučilište u Splitu, Katolički bogoslovni fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:202:934801>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-16**

Repository / Repozitorij:

[Repository of The Catholic Faculty of Theology
University of Split](#)

SVEUČILIŠTE U SPLITU
KATOLIČKI BOGOSLOVNI FAKULTET
FILOZOFSKO-TEOLOŠKI STUDIJ

IVO RASTOČIĆ

**UTJECAJ PLATONIZMA NA TEOLOŠKO-FILOZOFSKU MISAO
JOSEPHA RATZINGERA -BENEDIKTA XVI.**

DIPLOMSKI RAD

Iz predmeta Filozofija kod Doc. dr. sc. Ante Akrapa

SPLIT, 2020.

SVEUČILIŠTE U SPLITU

KATOLIČKI BOGOSLOVNI FAKULTET

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

kojom ja Ivo Rastočić, kao pristupnik za stjecanje zvanja magistar Teologije, izjavljujem da je ovaj diplomski rad rezultat isključivo moga vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima i oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio diplomskoga rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da nije prepisan iz necitiranoga rada, pa tako ne krši ničija autorska prava. Također izjavljujem da nijedan dio ovoga diplomskog rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Split, 20. svibnja 2020.

Potpis

SADRŽAJ

Uvod.....	4
1. Platonovo nasljeđe	5
2. Joseph Ratzinger, život i djelo.....	10
3. Tragovi platonizma u filozofsko - teološkom promišljanju Josepha Ratzingera.....	13
3.1. Bog filozofa i Bog vjere	13
3.1.1. Platonovo promišljanje o Bogu.....	13
3.1.2. Neoplatonistička misao o Bogu.....	19
3.1.3. Misao o Bogu u djelima J. Ratzingera.....	21
3.2. Čovjek, biće odnosa	25
3.3. Istina, teološko pitanje.....	29
3.4. Lijepo - dokaz Božje opstojnosti	33
3.4.1. Lijepo kod Platona.....	33
3.4.2. Lijepo- put spoznaje Boga kod Ratzingera.....	35
Zaključak.....	37
Bibliografija.....	38

UVOD

Cooperator veritatis, suradnik istine, veliki papa Benedikt XVI., Joseph Ratzinger, teolog, filozof, oduvijek me privlačio svojom oštroumnošću i jednostavnošću izričaja. U početku nisam bio svjestan u što sam se upustio učinilo mi se nemogućim zaokružiti, u ovakvom radu, misao i djelo ovog velikana pera i duha. Temeljna usmjerenost ovoga skromnoga rada jest ukazati da Ratzinger itekako nastavlja ono prošlo, sastavlja ono sadašnje i otvara vrata prema budućnosti, kako Crkve tako filozofije i srodne joj teologije.

Diktaturi relativizma, koja je dominantna u našem vremenu, suprotstavlja, čitajući izvrsno znakove vremena, vjeru, istinu i toleranciju. Današnji svijet želi ih zamijeniti različitim surogatima pretpostavljajući vjere religioznost, apsolutnoj Istini relativizam, toleranciji liberalizam.

Približavajući se Ratzingerovoj misli, sve više i dublje ulazimo u prostore istine, čovječnosti i božanstvenosti. Želja mi je u ovome radu, donekle, proniknuti i analizirati različite utjecaje na oblikovanje Ratzingerove filozofsko-teološke misli. Osnovno i temeljno polazište u radu jest Platonova filozofska misao i njezin povijesni hod kroz neoplatonizam, patristiku i skolastiku pa do naših dana.

Svjestan svih manjkavosti i nedostataka vlastite interpretacije uzvišenih tema koje Ratzinger obrađuje, želja mi je da ovaj diplomski rad u prvom redu bude jedna vrsta škole za život, putokaz prema budućnosti, zalog svih naših pokušaja da sačuvamo mudrost duha i svjedočanstvo vjere po uzoru na velikog papu i velikog teologa.

1. PLATONOVO NASLIJEĐE

Platon¹ je, uz Aristotela, najznačajniji predstavnik antičke filozofije. On je svojom idealizmom utjecao na razvoj filozofske misli sve do dana današnjega. „Ono što usmjerava i osnažuje dijalog mnogovrsnost je Platonova nasljeđa te iznad svega stvaralački poticaj koji to nasljeđe nudi današnjem mišljenju.“²Što nam je to Platon ostavio u naslijeđe? Kada istražujemo dubinu i širinu njegova djela, u nama se rađa neponovljivi osjećaj toka i rasta misli, kretanja i razvoja, zastoja i oklijevanja, skretanja i zaobilaženja, primicanja vrhuncu spoznaje te neprekidnoga vraćanja razvoju ideje koje nam je ostavio u naslijeđe. Njegove ideje preteča su u ustroju ljudskog društva, skup pravila i odgovora na pitanja koja su mučila tadašnje filozofe. Platon je svoju misao razvijao kroz mnogobrojne dijaloge koje je pisao tijekom svoga života, sadržajno posvećene određenim temama s ciljem da njegov nauk izloži na pristupačan način. Platon postavlja pred nas određene probleme, daje određena rješenja iako nam se čini da ne daje izravan odgovor, nego nas potiče na razmišljanje o razvoju njegove misli i djela.³Ako nešto posebno pokušavamo izdvojiti iz Platonova filozofskog promišljanja, onda je to sama filozofija ideja. Za Platona svijet ideja je jedini savršen i istinit svijet, jedini stvarni svijet, jedina prava realnost.

Ideje su istinski bitak svijeta i svega postojećega. Ideje su forme (oblici), opći pojmovi kojima Platon pridaje vrijednost samostalnih, izvornih opstojnosti. U hijerarhiji ideja najviša je ideja dobra. Ona obuhvaća sve druge ideje, ona je svrhovit sadržaj sve zbilje, izvor bitka i biti. Platonova teorija o oblicima do te je mjere utjecala na razvoj filozofije i kršćanske religije da je prožela cijelu povijest zapadne kulture. Vrhunac istraživanja Platonove misli nalazimo u neoplatonizmu trećeg i šestog stoljeća počevši od Plotina preko Prokla pa sve do tradicije kršćanskoga

¹Platon je rođen 428./427. prije Krista, Sokratov učenik kojega susreće vjerojatno oko dvadesete godine života. Oko 385. godine osniva Akademiju, a smrt ga je zadesila oko 347. godine.

² John Sallis, *Platonovo nasljeđe*, AGM, Zagreb, 2009., 16.

³ Usp. William Keith Chambers Guthrie, *Povijest Grčke filozofije. Knjiga IV. Platon, čovjek i njegovi dijalozi. Ranije doba*, Naklada Juričić, Zagreb, 2007., 41.- 46.

platonizma, prije svih, Filona i Augustina. Centralna osoba neoplatonizma jest Plotin. Njegov vjerni učenik Porfirije izdao je djela svoga učitelja pod nazivom *Eneade*.⁴

Da bi se što potpunije mogao shvatiti Plotinov sistem, značenje njegove transformacije Platonove filozofije i njezine percepcije u vremenu renesanse, neophodno nam je dati skicu filozofskog i duhovnog razvoja platonizma i njegove misli. Uzevši u obzir da „Platonovi tekstovi razmatraju jednu vrstu granice koja je upravo granica rodova, odnosno jednu vrstu metafizike istih onih rodova za koje se inače smatra da su utemeljeni na tim tekstovima. Djelovanje takve granice ima učinak da se Platonovo mišljenje izlaže izvornom okruženju, otvarajući ga neprilagodljivoj promjenjivosti upravo u trenutku kad, zasnivajući ono što će biti nazvano metafizikom, proklamira hegemoniju onoga istoga, ono što je jedno te isto.“⁵

U svome razvoju platonizam kao vodeći filozofijsko-duhovni pokret bio je potisnut od stoicizma, međutim u svojim osnovnim značajkama obje škole zastupale su vrlo slična stajališta. Razlika je postojala osobito s obzirom na metafizičko utemeljenje platonizma mada je Posejdonije, oslanjajući se eklektički na Platona pokušao usmjeriti stoicizam k određenom metafizičkom utemeljenju tj. dokinuti racionalnu ovostranost stare stoe. Danas je lako ustanoviti da su postojale snažne struje reformista unutar stoicizma, no ni danas ne znamo odlučujući razlog koji je doveo do prevladavanja stoicizma nad platonizmom. Svakako u tome razdoblju nastupa velika promjena u mišljenju, ali i u pogledima na duhovnost i na filozofiju općenito. H. Jonas je sve te struje anti-izvan-nad-racionalnog tog doba pokušao obuhvatiti pokretom, tj. duhovnim stajalištem pod imenom »gnoza«⁶ koja utječe na razvoj platonizma i neoplatonizma te pomalo i polako preuzima mjesto klasične metafizike kakvu smo je do tada poznavali, koja je predstavljala vrhunac duhovne i filozofske misli.

⁴ Usp. Goran Gretić, Platonizam i temelji neoplatonizma., *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 10 (1984.) 1-2, 125. - 166., ovdje: 127.

⁵ John Sallis, *Platonovo nasljeđe*, 89. - 91.

⁶ Goran Gretić, *Platonizam i temelji neoplatonizma*, 132.

U tako kratkom razdoblju postavljene su „granice“ helenističkom razmišljanju. Stoga je u takvu „prazninu, u povijesno-filozofskom smislu, između Stare akademije, Stoe i Cicerona, Filona, stoika i platonista na prijelazu iz stare u novu eru stavljen Posejdonije. On je u okviru povijesti filozofije početkom 20. stoljeća smatran stvaraocem nove, univerzalne religije i filozofije, posrednikom između orijentalne, grčke mudrosti i pobožnosti, odnosno velikim eklektičarem⁷kojem je uspjelo ujediniti različite struje židovstva i kršćanstva i zatim ih helenizirati.“⁸

Ipak, za razumijevanje i proučavanje razvoja filozofske, ali i teološke misli, potrebno je ostati pri Platonovom razmišljanju i razmišljanju neoplatonista bez obzira na gore postavljene i prikazane povijesne okolnosti razvoja i nastanka neoplatonizma. Okosnica Platonova nasljeđa treba biti temelj proučavanja kako kršćanske tako i židovske misli, ali s duhom obazrivosti na povijesne okolnosti te iste misli u danim okolnostima i posljedicama toga vremena. Razmišljajući o njegovim nasljednicima, neophodno je izvestitemelj datosti platonističke misli kao novi sustav mišljenja, metafizički sustav koji je izveden iz samog subjekta i njegova življenja tj. uvodi se subjektivna stvarnost nasuprot objektivne stvarnosti bitka.⁹ Ako ovako postavimo stvari i osvrnemo se na gnozu, stoicizam i filozofsko-duhovnu stvarnost koje je povijest dionik i vrijeme učenik, valja nam se zapitati je li „čitanje Platonove misli orijentirano na razdvajanje, a već ta orijentiranost odražavat će dvojaku usmjerenost takva čitanja, pretpostavljajući ono što se na početku kazalo o granicama, osobito u Platonovu kontekstu koje neoplatonizam kani prizvati.“¹⁰

Osvrtati se na razvoj, ali i nasljedovati taj razvoj ne razdvaja se jedno od drugoga. Dapače, spaja se u jednu misao kroz koju Plotina i sve ostale filozofsko-duhovne struje toga vremena možemo promatrati kao spretno-nespretnu kombinaciju, pokušaj otkrivanja dubine platonističkog razmišljanja, sukob različitih učenja nasuprot platonističkome mišljenju.

⁷ „Eklekticizam – (od grč. ἐκλέγειν = izabrati), pojam se koristi od XVIII. stoljeća i označuje filozofski smjer, prisutan već u antičkom razdoblju, koji smatra da se traženje istine ne iscrpljuje u jednom filozofskom sustavu nego kombiniranjem učenja različitih filozofskih sistema i škola.“

Na: <https://www.filozofija.org/rjecnik-filozofskih-pojmova/#E>, Pristupljeno: 21.4.2020.

⁸John Sallis, *Platonovo nasljeđe*, 132.

⁹ Usp. Isto., 102.

¹⁰ Isto., 103.

U tome se očituje razdvajanje koje J. Sallis spominje, a koje se reflektira na problem metafizike danas i dovodi nas do zaključka da je cijela povijest filozofije isprepletena raznim pokušajima duhovno-mitsko-filozofskoga prodiranja k onostranom. Dakle, nije ništa drugo nego dugačak niz kontroverzi i različitih mišljenja što se najviše, a možda i najbolje, očituje oko nasljedovanja s jedne strane Platona, a s druge strane Aristotela, ovisno iz kojeg kuta gledamo. Ovakvo gledanje otvara nam pogled prema neoplatonizmu. Njegovu razvoju uvelike su pomogli kršćanski mislioci, oni su ujedno i najveći kritičari raskoraka u platonističkoj misli koja je počela tamo sa stajom, a nastaviti će se s Plotinom, Origenom i Heranijem. Razvojem stoe i neoplatonizma, otvara se pitanje čovjeka, njegova položaja u svijetu i kozmosu. Platonisti iz toga vremena zaključuju da se odgovor na to pitanje krije upravo u studiju platonističke filozofije, što je zapravo i put do Boga.¹¹ „Gotovo da nema dvojbe da je to brkanje Platona s platonizmom uvelike strategijsko.“¹²

Ovakav povijesni presjek, proučavanje i ograničavanje, razdvajanje i strategije nasljedovanja platonističke misli dovode do nove kršćanske filozofije. Tako neoplatonizam u govoru o čovjeku i Bogu, u svome teološkom diskursu zadobiva sve jače religiozno-duhovne natruhe i teži k dostizanju Boga, spasenju, što je u samoj srži i biti kršćanstva, oslobađanju duše. Kad želimo govoriti o „kršćanskom platonizmu“ s obzirom na istaknuti karakter kršćanstva, ali i povijesne mijene razvoja neoplatonizma, nameću nam se neka metodološka pitanja, tj. kako uklopiti jednu misaonu tradiciju i izdvojiti jedan sloj mišljenja unutar platonizma i kršćanstva. Kod oba smjera nalazimo dvije linije percepcije, teološko-duhovnu i filozofsku.

„Međutim uvijek iznova neophodno je naglašavati prijelomni karakter tog doba u razvoju zapadnjačke duhovne povijesti. Naime, u neoplatonizmu Plotina i učenju Stoe dolazi do posljednjeg vrhunca antičke filozofije tj. slobodnog promišljanja o biti čovjeka i njegovog promišljanja o svijetu i kozmosu. Već skoro tri stoljeća antičko društvo je u dekadenciji, došlo je do opće, skoro nezamislive, kataklizmičke nesigurnosti, uzdrmane su i dovedene u pitanje sve socijalne,

¹¹Usp. Goran Gretić, *Platonizam i temelji neoplatonizma*, 137.

¹²John Sallis, *Platonovo nasljeđe*, 29.

ekonomske i duhovne vrednote dotadašnje civilizacije i kulture. To je doba nezapamćenog bujanja mističnih kultova i rasta najrazličitijih religioznih pravaca(...) To je motiv bezuvjetne želje i nagona za spoznajom boga, jer se samo u takvoj spoznaji utemeljuje zajedništvo onog koji spozna i onog spoznatog.“¹³

Zbog takvih tvrdnji u povijesti i sa strane kršćanskih filozofa predvođenih Augustinom te Franjevačke filozofske škole na čelu sa sv. Bonaventurom, dolazido pomirbe između ove dvije stvarnosti, teološko-duhovne i filozofske. Na taj način „neoplatonizam nakon Plotina zadobiva sve jače religiozne crte i isto kao kršćanstvo teži dostizanju Boga, spasenju i oslobađanju individualne duše. Naime, prvotno kršćanstvo općenito nije težilo društvenim i političkim promjenama uvjeta življenja, već prvenstveno individualnom spasenju.“¹⁴Ovaj hod razvoja platonističke misli kroz povijest doveo nas je do ucjepljenja u tu misao, ali njezin se ples nastavlja, slično „kao u korskom plesu što ga opisuje Platon, kad gledamo jedno u njegovoj jednosti, samotno i odijeljeno, kad gledamo u njega kao u dirigenta, mi, članovi kora, prestajemo pjevati neusuglašeno. Kad se okrenemo prema njemu pjevamo prekrasno i, Platonovim riječima 'uistinu plešemo svoj bogom nadahnuti ples'. Ne propuštajmo ukazivati kako je to okretanje i to motrenje puno aporija. Ali unatoč tome nas je - u grčkom stilu, u mišljenju - na neki način učio pjevati i plesati s Bogom.“¹⁵Platon i njegovo nasljeđe su, uz Aristotela, najveće i najviše što svijet ima od grčke filozofije.

Ovaj kratki povijesni presjekne završava ovdje. Toliko različitih mišljenja u kasnijim razdobljima o Platonovoj filozofiji daju nam razmišljati o tome koliko je duboka ta baština koja nam je ostavljena. Platon je oduvijek oduševljavao, kako mišlju ideje, dijalozima, tako i danas svojim nasljeđem. Vrlo je teško izraziti njegovo epohalno značenje. „Najvažnija je sposobnost prihvaćanja nasljeđa ili preuzimanja onoga što je u njemu nepatvoreno i istinito.“¹⁶

¹³Goran Gretić, *Platonizam i temelji neoplatonizma*, 142.

¹⁴Isto., 160.

¹⁵John Sallis, *Platonovo nasljeđe*, 113.

¹⁶Isto., 11.

2. JOSEPH RATZINGER, ŽIVOT I DJELO

Joseph Alois Ratzinger, poznat kao svjetski teolog i bivši papa Benedikt XVI., rođen je 1927. u Njemačkoj. Za svećenika je zaređen 1951. Doktorirao je teologiju 1953. godine, nakon što je obranio disertaciju o Augustinovu poimanju Crkve. Napravio je i postdoktorsku disertaciju o sv. Bonaventuri i njegovom teološkom “obračunu” s *fraticellima*, skupinom koja je nastala unutar franjevačkog reda. Oni su zagovarali pobunu protiv bogate crkvene hijerarhije i njih je 1296. godine papa Bonifacije VIII. proglasio hereticima. Redoviti je profesor dogmatike i fundamentalne teologije u Bonnu, Münsteru, Tübingenu i Regensburgu.

Godine 1968. izlazi njegovo kapitalno djelo „Uvod u kršćanstvo“. Za to djelo sam kaže da je ipak nastalo kao knjiga i kao zbir njegovih predavanja: „U Tübingenu smo Küng i ja samo imali naizmjenična predavanja. Jednog bih semestra ja imao glavno predavanje, drugoga on, a ja bih bio slobodan. U jednom takvom semestru pomislio sam: sad je trenutak, sad ću to održati kao predavanje, a onda će to postati knjiga (...) Dakle, *Uvod u kršćanstvo* nije nastao od studenskih prijepisa predavanja? Ne. Sastavio sam ga svojim stenografskim pismom¹⁷, potom izdiktirao, a nakon toga preuredio.“¹⁸

¹⁷ „Stenografija (steno + grafija, prema engleskom stenography), tijesno, usko, odnosno brzo, umjetno stvoreno pismo, kojim se može zapisati i najbrži govor. Stenografsko pismo ima za svako slovo, odnosno glas poseban kratki abecedni znak, ali se samoglasnici najčešće ne ispisuju, nego se naznačuju simbolički, tj. zadebljanjem, proširenjem, spuštanjem ili dizanjem prethodnoga ili sljedećega znaka. Ne postoji jedinstveno stenografsko pismo za sve jezike, već posebni stenografski sustavi za pojedinačne jezike sa znakovima prilagođenima učestalosti glasova i riječi u njima. Katkad za isti jezik postoji i više stenografskih sustava. Prema obliku abecednih znakova stenografija se dijeli na geometrijske i grafičke ili kurzivne sustave. Geometrijski sustavi rabe za abecedne znakove crte u različitim položajima, kružnice i njezine dijelove, točku, i druge kombinacije tih oblika. Geometrijski znakovi pišu se bez spojnice, čime se postiže velika prostorna kratkoća pisanja. Grafički ili kurzivni sustavi rabe za abecedne znakove dijelove slova običnoga pisma, i to one koji se najlakše i najbrže pišu, a međusobno se lako spajaju. Stenografija se najčešće upotrebljava za bilješke i zapisnike (korespondentna stenografija) i za bilježenje govora (debatna stenografija).“ Na: Stenografija. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2020.m, Pristupljeno 23.4.2020., <<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=58004>>.

¹⁸ Benedikt XVI., *Posljednji razgovori s Peterom Seewaldom*, II. izdanje, Verbum, Split, 2016., 167. - 168.

Zaređen je za biskupa 1977. godine i imenovan kardinalom, prefekt je Kongregacije za nauk vjere od 1981. godine. Dekan je kardinalskoga kolegija od 2002., a od 2005. do 2013. obnaša dužnost kao papa Benedikt XVI. Danas živi povučeno kao „pontifex emeritus“ u mirovini u papinskoj rezidenciji u Vatikanu. Filozofsko-teološka misao Josepha Ratzingera otvara nam pitanje analitičkog pristupa te mogućnost pronalaženja platonističkog utjecaja u njegovim promišljanjima. Pitanje koje nam se nameće jest, kako je i koliko je uopće moguće izdvojiti jedan određeni sloj misli u tolikim djelima i razmišljanjima kao pogled na Boga, na čovjeka i na svijet.

Od samih početaka svoga djelovanja kod Ratzingera je prisutna tema razlikovanja „Boga vjere“ i „Boga filozofa.“¹⁹ „Čitajući Augustina bio sam snažno suočen s ovim pitanjem. Augustin u početku nije znao započeti s Bogom Abrahama, Izaka i Jakova. On je oduševljeno čitao Cicerona, filozofske govore. Tu postoji, doduše, oduševljenje za božansko, vječno, ali nema kulta, pristupa Bogu. (...) Okreće se filozofiji, potom upada u maniheizam i tek nakon toga otkriva ono što će čitava života ostati njegova formula: Kod platoničara sam naučio; u početku bijaše riječ, kod kršćana sam naučio; Riječ je postala tijelo. I tek je tako Riječ došla i k meni.“²⁰ To je ono što je Ratzingera fasciniralo i nagnalo na razmišljanje, govor o Bogu kao riječi, Bogu kao osobi.

Odnos vjere i razuma jedna je od dominantnijih tema kojoj se posvetio Ratzinger. Kad opisuje vjeru, često se okreće personalnom odnosu s Bogom te ističe i poštuje Martina Bubera²¹: „Njegovo personalističko viđenje i njegova filozofija, koje se hrane Biblijom, postaju sasvim konkretni u njegovim hasidskim pripovijestima. Fascinirala me ta židovska pobožnost u kojoj vjera bez predrasuda i

¹⁹ Usp. Benedikt XVI., *Posljednji razgovori...*, 117. - 121.

²⁰ Isto., 118.-119.

²¹ „Buber, Martin, židovski filozof (Beč, 8. II. 1878.- Jeruzalem, 13. VI. 1965.). Profesor religije i etike na Sveučilištu u Frankfurtu na Majni (1924–33) te socijalne filozofije i sociologije na Hebrejskom sveučilištu u Jeruzalemu (1938–51); osnivač i urednik mjesečnika *Der Jude* (1916./24.) i prvi predsjednik Izraelske akademije znanosti i umjetnosti. U svojoj se filozofiji uglavnom bavio političkom i duhovnom obnovom židovstva; utemeljio je tzv. filozofiju dijaloga (*dijalogika*), kojoj je u središtu odnos Ja i Ti, čovjekov izravni odnos prema bližnjemu, prema svijetu i prema Bogu. Glavna djela: *Ja i Ti* (*Ich und Du*, 1922.), *Problem čovjeka* (*Das Problem des Menschen*, 1948.), *Pradistanca i odnos* (*Urdistanz und Beziehung*, 1951.), *Čovjek i njegova prilika* (*Der Mensch und sein Gebild*, 1955.), *Logos* (1960).“ Na: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=9904>, Pristupljeno: 23.4.2020.

istodobno uvijek aktualno stoji usred vremena, njegov način kako se može vjerovati u današnjem svijetu, čitava njegova osoba.“²²

Ovakav primjer vjere ustvari se postavlja nasuprot razumu, a to Ratzinger zapravo i čini preko svoje misli. Tako vjera i razum uznemiruju ljudski duh na putu spoznaje istine. „Situacija današnjega čovjeka pred pitanjem Boga upravo je pitanje upitnosti, ukoliko se Boga još ne ubraja u nadiđena pitanja preko kojih ljudska svijest jednostavno prelazi. Ako naš govor o Bogu hoće biti razumljiv, ako čovjek želi dati taj odgovor, ne može zaobići ovu situaciju.“²³ U tome kontekstu „filozofija i teologija postaju neophodna pomoć jedna drugoj u smislu odgovornosti vjere prema filozofiji ali i o spremnosti filozofije da pomogne objasniti vjeru, doista, razum je veliki Božji dar čovjeku, i pobjeda razuma nad nerazumnošću također je cilj kršćanske vjere.“²⁴ Mnogi poznavatelji Ratzingerove misli slažu se da su nosivi stupovi njegova teološko-filozofskog promišljanja, teologija kršćanskih dogmi i Platonova metoda promišljanja. Naime, Platon se cijeli život borio protiv svekolikog relativizma sofista. Nasuprot njihovu naučavanju želio je pružiti takav sustav koji će omogućiti čovjeku određena znanja. Ovaj se problem prenio i u naše vrijeme, te je postao jedna od osnovnih preokupacija za vrijeme pontifikata pape Ratzingera. On govori i piše o „diktaturi relativizma koja ništa ne priznaje kao konačno i koja kao posljednje mjerilo ostavlja samo vlastiti ja i svoje želje.“²⁵ Taj relativizam zahvaća i kršćansku vjeru. „Kultura se suprotstavlja istini. Taj relativizam, koji danas kao bazični osjećaj prosvijećena čovjeka dopire daleko, sve do u teologiju, najdublji je problem našega vremena.“²⁶

Za razliku od platonizma koji je Boga smatrao dalekim²⁷, Ratzinger se, kad je riječ o ovoj temi, oslanja na misao sv. Augustina koji je „kršćansku vjeru shvaćao kao oslobođenje: oslobođenje za istinu, od prisilne navike.“²⁸

²² Benedikt XVI., *Posljednji razgovor...*, 113.

²³ Joseph Ratzinger - Benedikt XVI., *Dogma i navještaj*, KS, Zagreb, 2011., 87.

²⁴ Isto., 88.

²⁵ Usp. O knjizi „*Diktatura relativizma*“, Roberta de Matteija, Na: <https://verbum.hr/knjige/diktatura-relativizma-145>, Pristupljeno: 16.04.2020.

²⁶ Joseph Ratzinger, *Vjera - istina - tolerancija. Kršćanstvo i svjetske religije*, KS, Zagreb, 2004., 64 - 65.

²⁷ Usp. Joseph Ratzinger - Benedikt XVI., *Osloboditi slobodu - kršćani pred izazovima suvremenog društva i politike*, Verbum, Split, 2019., 52.-53.

Osvrćući se na Platonovu „dijalektiku“²⁹, Ratzinger naglašava da joj glavna obilježja moraju biti „inkluzivizam i pluralizam“, a ponajprije „volja za racionalnošću“.³⁰ Ovdje smo samo djelomično dotaknuli Ratzingerovo filozofsko-teološko promišljanje koje ga veže uz Platonovu filozofsku misao, što će doći do izražaja u obradi pojedinačnih tema koje slijede.

3. TRAGOVI PLATONIZMA U FILOZOFSKO -TEOLOŠKOM PROMIŠLJANJU JOSEPHA RATZINGERA

3.1. Bog filozofa i Bog vjere

3.1.1. Platonovo promišljanje o Bogu

Prvo pitanje koje su postavljali starovjekovni filozofi bilo je pitanje prapočelasvega onoga što jest. Grecisu gledali *arhé*³¹ ponajprije kao nešto materijalno i izjednačavali ga s prirodom. „Taj materijalistički svjetonazor prvih grčkih filozofa nije nadišao ni Anaksimandar sa svojim učenjem *oaperionu*³², kao ni Parmenid koji je iskon svega vidio u bitku (...) Na istoj je crti i Pitagorin odgovor na pitanje o prapočelu, jer broj kao praosnova znači kvantitetu, a time i materijalnost.“³³ Svakako, ovdje treba naglasiti začetke dualističkog pogleda čiji je preteča Empedoklo „koji je smatrao da prapočelo uključuje i pokretačku silu. Ipak ta sila

²⁸ Joseph Ratzinger - Benedikt XVI., *Osloboditi slobodu...*, 56.

²⁹ „Dijalektika (od grčkog *διαλεκτική τέχνη*: umijeće u raspravljanju), oblik govorenja i mišljenja u kojem nije sve jednoznačno i jasno određeno ni strogo dokazano, nego sadrži proturječnost. Za Platona je dijalektika (*διαλεκτική επιστήμη*) vrhunska znanost koja nastaje dijalektičkim miješanjem ideja iz analiza i suprotstavljenih rasprava kao sintetička spoznaja bića poimanjem ideja.“

Na: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=15098>, Pristupljeno: 23.4.2020.

³⁰ Usp. Joseph Ratzinger, *Vjera - istina – tolerancija...*, 71.-75.

³¹ „Arhé - (grč. *ἀρχή* = početak, počelo), ono što je početak ili počelo neke stvari, ono iz čega sve slijedi. Pojam u filozofiju uvodi Anaksimandar, a kod Platona označuje vječnu ideju; kod Aristotela ono što je prvo u redu bitka „*principiumessendi*“ ili spoznavanja „*principiumcognoscendi*“. „ Na: <https://www.filozofija.org/rjecnik-filozofskih-pojmova/#A> , Pristupljeno: 19.4.2020.

³² „Apeiron - (od grč. *ἄπειρος* = ne-ograničeno, beskonačno), prema grčkom filozofu Anaksimandru (6. st. pr. K.) apeiron je iskustvu nedostupno počelo iz čega sve nastaje i u nj se vraća. Aristotel ga identificira s „prvom materijom“ (usp. *Fiz.* 3, 5, 204 b 23).“

Na: <https://www.filozofija.org/rjecnik-filozofskih-pojmova/#A> , Pristupljeno: 19.4.2020.

³³ Ivan Devčić, *Bog i filozofija*, KS, Zagreb, 2003., str. 81.

pripada još uvijek fizičkom, odnosno psihičkom redu.“³⁴ Anaksagora uvodi pojam *nous*³⁵ (*um*).

Različita su mišljenja kako se gleda na taj um, ali svakako možemo zaključiti da se „za tumačenje pojava u svijetu uzimaju dva različita počela, jedno tvarno i jedno duševno, kojima ujedinjenim u ljudskom biću odgovara tijelo i pokretna duša.“³⁶ Ovaj dualizam u svojoj osnovi vodi nas do Platonova promišljanja o Bogu.³⁷ Platonov spis *Timej*³⁸ od samih početaka predmet je filozofskih, ali i teoloških istraživanja. Već su Platonovi učenici raspravljali o značenju, značaju i teologiji ovog dijaloga, a prvi koji je komentirao *Timeja* Platonov je učenik Krantor³⁹. Čak je i Aristotel navodio dijelove *Timeja* u svojim kozmološkim djelima, *O nebu* i *O rađanju i propadanju*. *Timejom* su se bavili i stoici, dok je prijevod na latinski napisao Ciceron. Ovdje se svakako treba spomenuti i Plutarh⁴⁰ koji je svojim komentarima pridonio razvoju Platonove misli o Bogu. U petom stoljeću i kršćanski se svijet susreće svojim dijalogom. Tako se utjecaj *Timeja* širio, a Platonova misao postala dominantna. „Kako bi objasnio kako dolazi do participacije osjetilnih bića u

³⁴Ivan Devčić, *Bog i filozofija*, 81.

³⁵„*Nous* – (grč. νοῦς = um, duh, najviši dio duha), sposobnost shvaćanja prvih principa znanosti. Aristotel razlikuje kod čovjeka: *nouspathetikos* (pasivni um) koji prima utiske, i *nouspoietikos* (aktivni um), čista aktualnost, božanski i vječni.“

Na: <https://www.filozofija.org/rjecnik-filozofskih-pojmova/#N>, Pristupljeno: 19.4.2020.

³⁶ Franjo Šanc, *Povijest filozofije*, I dio., Knjižnica života, Zagreb, 1942., 64., U: Ivan Devčić, *Bog i filozofija*, 100.

³⁷ Usp. Ivan Devčić, *Bog i filozofija*, 81.- 82. i 98.- 100.

³⁸ „Na kraju Platonova opusa javlja se i njegova kozmologija i filozofija prirode u dijalogu *Timej*, koji je sve do Galileijeva doba bio svojevrsan, nedodirljiv autoritet. Najznačajniji motiv iz toga sklopa zacijelo je opis Demijurga (tvorca) kako oblikuje svijet prema svojoj duši, a uzor su simetrija, harmonija i proporcija kao nezaobilazni atributi kozmičke ljepote. Tvorac svijeta ovdje nije shvaćen kao bog-stvoritelj koji stvara svijet od Ništa, nego samo kao tvorac reda i poretka svih stvari u svemiru. (...) Vrijeme i prazan prostor samo su odsjev vječnosti i prisutni su kao uvjet općega kružnoga kretanja, tako da je i Logos duše svagda pomiješan od tri sastojka – od posve Istoga, posve Različnog i Bitka samoga. Tako »otac stvoritelj« kaosa pretvori u Kozmos.“

Na: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=48642>, Pristupljeno: 23.4.2020.

³⁹„Krantor (grčki Κράντωρ, Krántōr), grčki filozof (Soli u Ciliciji, IV. st. pr. Kr. – ?, oko 276. pr. Kr.). Učenik Platonov, pripadnik tzv. starije Akademije. U svojem spisu *O tuzi* (Περὶ πένθους), nasuprot etičkoj tezi cinika o ravnodušnosti, Krantor naučava da afekte treba svesti na pravu mjeru. Prvi je komentirao Platonov dijalog *Timej*.“

Na: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=33726>, Pristupljeno: 23.4.2020.

⁴⁰„Plutarh (grčki Πλούταρχος, Plóutarkhos), grčki povjesničar, biograf i filozof (Heroneja, Beocija, 46 – ?, 125). U filozofiji je nastojao pomiriti platonovske i aristotelovske teze. Novoplatonistički razlikuje Jedno (bog), um, dušu, oblik materije i materiju samu. Napisao je oko 227 djela. Pod imenom *Moralia* (grčki Ἠθικά) sačuvale su se njegove popularno-odgojne rasprave filozofskoga, religijskoga, političkoga, prirodoslovnoga, književnog i drugog sadržaja.“

Na: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=48823>, Pristupljeno: 23.4.2020.

idejama, Platon mora, kao i Anaksagora i Empedoklo prije njega, uvesti pokretačku silu, odnosno afirmirati postojanje graditelja ili demijurga osjetnog svijeta.⁴¹ To će se nastaviti preko neoplatonizma⁴² i preko kršćanstva pa sve do danas.⁴³

„Budući da je riječ o proizvođenju stvari na sliku i priliku ideja, demijurg ne može biti neka slijepa sila, nego mudra i razumna.“⁴⁴ Tako je, za razliku od većine Platonovih spisa, onaj jednostavni dramski element u *Timeju* sveden na minimum. Dijalog *Timej* tako je postao jedinstven i preteča je govora na filozofijski način o teološkim temama. „Da bi demijurg, koga Platon poistovjećuje s Bogom, mogao konstruirati osjetni svijet po uzoru na svijet ideja, potrebno je nešto u čemu nastaje svemir, nešto što Božjim djelovanjem biva oblikovano u svijetu ideje. To je *bezoblična priroda*, koju Platon naziva *dojiljom*, *plodnicomi majkom* (*Timej*, 49a; 50a) svega što nastaje i koja kao vječna mogućnost i iskonski kaos (*koji je kao takav i počelo zla*) vječno koegzistira sa svijetom ideja i demijurgom.“⁴⁵ Tako se u *Timeju* specifičnim oblikom govora prikazuje proizvodnja duše i tijela, planeta i zvijezda, čovjeka i njegove duše i tijela, drugih živih. Za razliku od dotadašnji grčkih pogleda na stvaranje, koji su također opisivali nastanak svijeta i onoga što je u njemu otkrivamo, vidljiv je „velik napor Platona da *produhovi* prapočelo i poistovjeti ga s Bogom.“⁴⁶ No ovdje ne treba idealizirati takav pristup niti, poput

⁴¹ Ivan Devčić, *Bog i filozofija*, 101.

⁴² „Novoplatonizam (novo + platonizam), religiozno-filozofska škola koja je djelovala od III. do VI. st., najprije u Aleksandriji i Rimu, zatim u Siriji i Ateni; posljednja značajna filozofska škola u antičkom svijetu. Novoplatonizam je nastojao sintetizirati glavne smjerove grčke filozofije, uzimajući za osnovu religiozno protumačeni platonizam. Njegova su glavna obilježja idealizam, misticizam i asketizam. Smatra se da je novoplatonizam osnovao Amonije Saka (oko 175.-242.), ali je njegov pravi osnivač Plotin (204.-269.), najveći mislilac te epohe. Prema novoplatoničarima sve što je iz Boga proizašlo teži da se vrati Bogu kao najvišem dobru. Taj cilj čovječja duša ne može postići spoznajom ili razumom, jer je Jedno iznad Uma i idejâ, već samo neposrednim spajanjem s božanstvom u ekstazi. U tom se smislu novoplatonizam može označiti kao izvor kasnije mistike, uključujući i kršćansku mistiku. Škola je prestala djelovati 529., kada je Justinijan zatvorio sve filozofske škole u Ateni. Bio je to ujedno kraj antičke epohe u razvoju filozofije. – Novoplatonizam ima mnogo sličnosti s kršćanstvom, osobito u pogledu etičkih propisa i askeze, a njegov je utjecaj posebice vidljiv kod Aurelija Augustina. U novije doba određene sličnosti s novoplatonizmom pokazuju filozofije F. W. J. Schellinga i H. Bergsona. Katkada se nazivaju novoplatonistima i neki talijanski humanisti iz doba renesanse i filozofi tzv. cambridgeske škole iz XVII. st.“

Na: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=44316>, Pristupljeno: 23.4.2020.

⁴³ Usp. William Keith Chambers Guthrie, *Povijest grčke filozofije. Knjiga V. Kasni Platon i Akademija.*, Naklada Jurčić, Zagreb, 2007., 239.

⁴⁴ Ivan Devčić, *Bog i filozofija*, 101.

⁴⁵ Isto., 101.

⁴⁶ Isto., 102.

Timeja, bitizagovornik ortodoksnog platonizma jer „Platon nigdje nije poistovjetio Boga s idejom dobra.

Pored toga, Bog u *Timeju* ne nastupa kao uzrok ideja, nego samo kao onaj koji prema njihovu modelu pomoću materije stvara svijet osjetnih bića i tako ostaje nadalje neriješen problem vječne materije, koja kao vječna mogućnost koegzistira s Bogom i svijetom ideja te je zbog svog kaotičnog stanja uzrok zla.

Taj stanoviti dualizam prapočela neće ni Aristotel uspjeti prevladati.⁴⁷ Prevladat će ga na neki način Augustin⁴⁸ te kršćanski mislioci govorom o stvaranju *ex nihilo*. U *Timeju* Platon izlaže svoj kozmologijski nauk.⁴⁹ Filozofsko polazište Platonove kozmologije i stvaranja svijeta, temeljna poveznica sateologijom jest filozofija o idejama, ona iskonska i prava zbilja koja se događa oko nas, a ideje⁵⁰ su, za Platona, vječne, nepromjenjive i hijerarhijski ustrojene. Najveća u toj hijerarhiji jest *ideja Dobra* koja se često poistovjećuje s božanstvom jer se „tu radi o očuvanju jednosti jednoga, njegova integriteta, čak i u slučaju u kojem se, kao s Platonovim *εἶδῶν*, pokazuje pluralizacija jednoga, gdje je svaki inteligibilni *eidōs* sam po sebi jedan.“⁵¹ Platonov slikoviti govor iz *Timeja* otvara nam novi horizont u kojem

⁴⁷Ivan Devčić, *Bog i filozofija*, 102.

⁴⁸ Usp. „Augustin o stvaranju svijeta govori kao o milosti. On time zapravo želi reći da ni jedno stvorenje nije zaslužilo da Bog stvori svijet. On je to učinio iz milosti. Svijet dolazi iz nezaslužene Božje dobrote. Bog je bio slobodan pri stvaranju svijeta. To je njegova dobra volja. Na stvaranje nije bio prisiljen. Svijet je dobar jer ga je iz dobrote stvorio Bog koji je dobar. Stvarajući, Bog se nije u sebi promijenio. On je oduvijek naumio stvoriti svijet.“ U: Marijan Mandac, *Sveti Augustin - Život i djelo*, Kršćanska sadašnjost i Služba Božja, Zagreb - Split, 2019., 64. (Više na 60.-64.)

⁴⁹ Usp. W. K. C. Guthrie, *Kasni Platon i Akademija...*, 7.

⁵⁰ „Ideja - (od grč. *ideîn* = gledati, vidjeti; *idéa* = lik, ideja), slika, oblik, izgled, uzor svih bića, pojam. U današnjem govoru znači svaku umsku predodžbu. Kod Platona ideja znači objekt umske (intelektualne) vizije ili intuicije. Protivno osjetnom, množstvenom i promjenjivom ideja predstavlja inteligibilnu bit nepodložnu promjenama. Prema D. Humeu, i. odgovara osjetnim predodžbama čije ujedinjavanje daje apstraktnu spoznaju. Teoriju urođenih ideja zastupaju posebno R. Descartes i G. W. Leibniz. R. Descartes smatra da u duši postoje „urođene ideje“ (*ideae innatae*), koje je sam Bog usadio u dušu kod stvaranja, od koje je najvažnija ideja o Bogu, iz koje on dokazuje i samu Božju egzistenciju, te druge ideje, „vječne istine“, kao što su geometrijski pojmovi, ontološke ideje, ideja duše i dr. G.W. Leibniz smatra da bez urođenih ideja ne bismo imali nikakve mogućnosti doći do stvarne spoznaje nužnih istina u dokaznim znanostima ni do razloga u činjenicama, pa se naša spoznaja ne bi razlikovala od životinjske. Već Aristotel nije prihvaćao teoriju urođenih ideja, o njima nemamo nikakve svijesti, za početak spoznaje koristi sliku neispisane ploče (*tabula rasa*) koju prihvaćaju mnogi kasniji filozofi, osobito J. Locke.“ Na: <https://www.filozofija.org/rjecnik-filozofskih-pojmova/#I>, Pristupljeno: 20.4.2020

⁵¹John Sallis, *Platonovo nasljeđe*, 108. - 109.

spoznajemo da nasuprot svijetu ideja stoji materija⁵², masa koja je neoblikovana, ali ipak postoji od vječnosti.

To je fizički svijet koji vidimo, koji nastajanje kopiranjem svijeta ideja, kojega samo mišljenjem možemo pojmiti i mišljenjem ga gledati kao sliku svijeta ideja, kao *choru*. Tijela i materija formiraju se tako što *Demiurg*⁵³ oblikuje materiju po uzoru na *ideje* i *chora* kao slika.⁵⁴ „Za ono pak što je postalo tvrdimo da je nužno da postane od nekog uzroka. Međutim, težak je posao pronaći sačinitelja i oca svemira, a nađe li ga se, nemoguće je to svima kazati. Dakle, treba o njemu iznova ispitati prema kojem od dvaju uzora ga je graditelj izradio, da li prema onom koji se na isti način i jednako drži, ili pak prema onom postalom.

No, ako je ovaj svijet lijep, a i tvorac (*demiurgos*) ako je dobar, očito je da je gledao prema onom vječnom. Ako je pak onako kako nikomu nije dopušteno ni reći, tad je gledao prema postalom. Svima je zacijelo jasno da je gledao prema vječnom. Jer svijet je najljepši od onog postalog, a tvorac je najbolji među uzrocima. Tako je dakle, budući da je postao, napravljen prema onomu što je dohvatljivo mišlju i razumnošću i što se na isti način drži. A ako je tako, onda je i sva nužnost da je ovaj svijet slika nečega (...) Kažimo dakle iz kojeg je uzroka sastavljač usustavio postanak i ovaj svemir. On bijaše dobar, a u dobrome nikada ni u pogledu čega ne nastaje nikakva zavist. A kao nje lišen, ushtjedne da mu sve postane u najvećoj mjeri nalik. (...) Jer htijući da sve bude dobro, a po mogućnosti ništa loše, bog je, tako preuzevši sve što bijaše vidljivo, ne mirujuće nego nepravilno i nesređeno pokrenuto,

⁵² „Materija - (grč. ὕλη; lat. materia = tvar, građa). Materija je latinski prijevod grčke riječi ὕλη, a filozofsku uporabu dobiva kod Aristotela, čime on označuje zajedničku podlogu promjena i princip individuacije tjelesnih bića. Općenito, materija označuje sve ono što ima kao određujuće karakteristike: protežnost (ekstenziju), zauzimanje prostora, masu, težinu, gibanje, pokretljivost, inerciju, otpornost, neprobojnost, privlačenje i odbijanje, ili kombinaciju tih svojstava. Materija je ono od čega su sačinjene osjetne stvari, ono što je njihov temelj i što ih čini sposobnima da zauzimaju prostor i poprimaju razne oblike. Filozofi shvaćaju materiju kao pojavu, dio stvarnosti ili jedinu stvarnost, kao počelo nesavršenosti i ograničenja, kao potencijalno dobro, kao supstanciju, proces ili sadržaj, kao točke, atome, supstrate ili druge srodne s gore navedenim karakteristikama. Pojam dobiva i mnoga analogna značenja u logici, teologiji, moralu i sl.“

Na: <https://www.filozofija.org/rjecnik-filozofskih-pojmova/#M>, Pristupljeno: 20.4.2020.

⁵³ „Demiurg- (od grč. δημιουργός = javni radnik), u Platonovoj filozofiji tvorac svijeta koji je svijet oblikovao iz kaosa. Demiurgovo djelovanje nije stvaralačko nego proizvoditeljsko i imitatorsko. On gledajući ideje ili vječne forme, koje mu služe kao modeli, po sličnosti oblikuje materiju. Demiurg se ne može poistovjetiti s kršćanskim Bogom koji stvara iz ničega.“

Na: <https://www.filozofija.org/rjecnik-filozofskih-pojmova/#D>, Pristupljeno: 23.4.2020.

⁵⁴ Usp. John Sallis, *Platonovo nasljeđe*, 89. - 109.

preveo to iz nereda u red, smatrajući ga u potpunosti boljim od onoga. A niti je bilo niti je dopušteno onomu tko je najbolji činiti išta drugo osim najljepšeg. (...) Tako, dakle, treba prema vjerojatnom govoru kazivati da je ovaj svijet živo biće s dušom i umom sebi, te da je uistinu nastao prema promisli boga.“⁵⁵

Prema Platonu, Demijurg služi i za mjerenje i određivanje vremena⁵⁶ i vječnosti⁵⁷. „Razlika između vremena i vječnosti platonsko je nasljeđe, ono koje je bilo zasnovano uglavnom u srednjem platonizmu, interpretacijom Platonova izraza *pokrenuta slika vječnosti*.“⁵⁸ Ovo ustrajavanje u jednosti i okrenutosti vremenitog k vječnom nas dovodi do zaključka da se „okretanje najudaljenije sfere, gibanje fiksnih zvijezda s istoka na zapad u ravnini nebeskog ekvatora, dovršava za 24 sata. To se naziva gibanjem onog istog. (...) Od toga se razlikuje kružno gibanje onoga različitoga s istoka na zapad, u ravnini ekliptike, koje je pojmljeno i kao cjelina i kao podijeljeno na sedam zasebnih krugova Sunca, Mjeseca i pet planeta. Sva ta tijela dijele jedno opće gibanje, ali neka također imaju svoja vlastita gibanja koja se međusobno razlikuju po brzini i smjeru.“⁵⁹ I ovdje se vidi to platonsko nasljeđe o vremenu koje se kasnije razvijalo kroz povijest.

⁵⁵Platon, *Timej*, U: Damir Barbarić, *Skladba Svijeta. Platonov Timej. Tekst izvornika s hrvatskim prijevodom, uvodom te filološkim i filozofskim komentarom.*, Matica Hrvatska, Zagreb, 2017., 28c - 29b; 29e - 30c

⁵⁶„Vrijeme - mjera kretanja ili, kako kaže Aristotel, broj pokreta prema nekom prije i nekom potom, odnosno prema slijedu trenutaka. Pod pojmom vremena se razumijeva beskonačno trajanje trenutaka u kojima se nalaze sva ostala trajanja (godine, mjeseci, dani, sati, minute, sekunde itd). Poput kretanja, i vrijeme je tekuće trajanje od kojeg ne postoje samo sadašnji trenutak. U povijesti filozofije postoje različita rješenja što je vrijeme. Za Platona i I. Newtona vrijeme je nešto realno, za Kanta pojmovno (apriorna forma osjetilnosti), za Aristotela logično-realistično.“

Na: <https://www.filozofija.org/rjecnik-filozofskih-pojmova/#V>, Pristupljeno: 20.4.2020.

⁵⁷„Vječnost - prema tradicionalnoj kozmologiji, v. je beskonačno trajanje u vremenu bez početka i kraja, odnosno apsolutna bezvremenost, trajanje bez ikakve susljednosti. U analognom smislu se pridaje onome što, premda ima vremenski početak u vremenu, nadilazi vrijeme ukoliko je besmrtno (npr. ljudska duša i anđeo). Vječnost nema ni početak ni svršetak.“

Na: <https://www.filozofija.org/rjecnik-filozofskih-pojmova/#V>, Pristupljeno: 20.4.2020.

⁵⁸John Sallis, *Platonovo nasljeđe*, 154.

⁵⁹W. K. C. Guthrie, *Kasni Platon i Akademija...*, 294.

3.1.2. Neoplatonistička misao o Bogu

Susret Platonove filozofije i kršćanske teologije doživljava svoj vrhunac u nauku svetoga Augustina⁶⁰. Većina kršćanskih mislilaca nastojala je kršćansku vjeru izraziti u duhovnom okviru platonizma, odnosno neoplatonizma.⁶¹ Augustin Boga ne shvaća kao akcident jer u njemu nije ništa promjenjivo. „U Bogu se pak ništa ne kaže kao akcident jer u njemu nije ništa promjenjivo. Ipak sve što se kaže ne kaže se u smislu supstance.“⁶² Na Augustinov filozofsko-teološki razvoj znatan utjecaj, osim kršćanskog biskupa Ambrozija, imao je i novoplatonizam i to kroz temeljne teološko-filozofske postavke najznačajnijeg predstavnika ovog filozofskog pravca Plotina. Neoplatonizam je omogućio Augustinu da Boga počinje promatrati kao duhovno biće, a ne kao materiju kako je to naučavao maniheizam, pokret kojem je jedno vrijeme i sam Augustin pripadao. Antička i novoplatonistička filozofija bile su mu od velike pomoći za bolje razumijevanje kršćanstva. Bog i božanstvo u Platonovoj i Aristotelovoj filozofiji jesu nadosjetilne kategorije, transcendentne supstancije i uzroci reda u svijetu, ali i svijeta kao reda (kozmos za razliku od kaosa). To je stvarnost koja se po strukturi razlikuje od osjetilne. Platon zamišlja boga i božanstvo kao Ideju, kao nešto što je spoznatljivo razumom, a razum je tome podređen. Prema Aristotelu, bog i božanstvo (*nepokrenuto pokretalo*) jest duh (*nous*) kojem je na neki način ono što je razumsko podređeno. Ta supstancija, koja je nadosjetilna, sadrži odlike poput nepokretnosti, vječnosti, te je čistog akta.

⁶⁰ Augustin, Aurelije kršćanski je teolog i filozof (354. - 430.). Prije nego što je prešao na kršćanstvo, deset je godina pripadao maniheizmu. Tek u 33. godini života, pošto je, po vlastitim riječima, proveo život kao »grešnik, poganin i razvratnik«, prelazi na kršćanstvo i postaje jedan od najslavnijih i najpoznatijih otaca latinske crkve patrističkog razdoblja. God. 391. postao svećenik, a 396. izabran je za biskupa. Glavni izvor za razumijevanje njegova životnog i filozofskog puta jesu njegove *Ispovijesti*. Filozofija Augustina nije ni u jednom od njegovih mnogobrojnih djela prikazana kao zatvoreni sistem, već se njegove misaone analize javljaju fragmentarno i povremeno pri obradi različitih, većinom teoloških pitanja. Metafizički interes u njega se iz sfere vanjske zbilje okreće prema unutrašnjem životu, pa su namjesto materijalnih, opće duhovnih ili fizičkih pojmova u prvi plan stavljeni psihički kao osnovni faktori shvaćanja svijeta. Za Augustina, koji je po čitavoj svojoj filozofskoj, pa i estetskoj orijentaciji platonovski i antiaristotelovski orijentiran, Bog nije samo stvaralac i uzor ljepote, već je, štoviše, prisutnost ljepote u pojedinoj pojavi siguran dokaz da je stvorena od Boga. Augustin je napisao mnoštvo knjiga, dao nekoliko izvanrednih, neposredno pisanih i sugestivnih stranica, koje nesumnjivo spadaju u najbolju literaturu njegova vremena. Usp. Danko Grlić, *Leksikon filozofa*, Naprijed, Zagreb, 1982., 25. -26.

⁶¹ Ivan Devčić, *Bog i filozofija*, str. 110.

⁶² Augustin, *Trojstvo*, Prijevod s izvornika: Marijan Mandac, Služba Božja, Split, 2009., 385.

U novoplatonizmu dolazi do sinteze navedenih pojmova i bog je zamišljen kao Um koji misleći proizvodi ono što je misljivo. Dolazi do obogaćenja pojma božanskoga. Platon stavlja Dobro u prvi plan. Ideja Dobra (koje nije osobno) važna je kvaliteta Demijurga, ureditelja kozmosa. Kod novoplatonista Dobro pak predstavlja ono Jedno, Apsolut sam. To Jedno se nalazi iznad samoga bitka, iznad života i misli. Plotin i novoplatonisti smatraju da ono Božansko posjeduje različite razine transcendencije i u svojoj cjelini to božansko transcendirira materijalni svijet. Stupnjevi transcendencije božanskog koji se nalaze unutar same božanske sfere idu do te mjere da je prvi i apsolutni princip, ono Jedno, iznad bitka, života i misli.

No za razliku od nekih gnostika, Plotin zastupa mišljenje da materijalni svijet nije plod pada i da je u sebi dobar. On je plod uzdignuća duše koja prima stvaralačku snagu vječnih modela koje promatra.⁶³ „Iako je Augustin platonovac, nije Platona slijedio slijepo, nego ga je promatrao kroz kršćansku prizmu. Od Platona je preuzeo pojam filozofije⁶⁴ kao višu spoznaju Boga, metodu stupnjeva po kojima se duh uspinje u svojoj spoznaji, pojam Boga kao općeg počela opstojnosti, istine i dobra, zatim mišljenje da je stvoreni svijet u svojoj biti dobar. I tzv. *Ideae exepares*⁶⁵ u Boga.“⁶⁶Neoplatonizam je omogućio Augustinu da „Boga Abrahama, Izaka i Jakova“ počinje promatrati drugačije nego „Boga filozofa“ baš kao duhovno biće, a ne kao materiju kako je to naučavao maniheizam. Augustin je transformirao Platonovu ideju Dobra u svoju borbu s manihejcima oko zla u svijetu.

Upravo u toj transformaciji vidljiv je Platonov utjecaj unutar Augustinove filozofije i teologije: „Zlo ne postoji po sebi nego po stvari koju kvari, a stvar koju kvari nije kvarenje samo, zbog čega ta stvar nije zla. Ono što je pokvareno je ono što

⁶³Usp., Ivan Bodrožić, Augustinov hod od ljubavi prema filozofiji do filozofije ljubavi., *Filozofska istraživanja*, 27 (2007.) 3, 581. – 593., Ovdje: 582. – 584.

⁶⁴„Filozofija – (grč. φιλοσοφία = ljubav prema mudrosti), pojam se pripisuje Pitagori (6. st. pr. Kr.). Filozofija, mudroslovlje, jest spoznaja svih stvari po njihovim uzrocima, pomoću naravnog svjetla razuma. Za razliku od drugih znanosti koje proučavaju određeno područje stvarnosti, filozofija proučava cjelokupnu stvarnost. Kao posebna intelektualna aktivnost i kao oblik znanstveno organiziranog znanja, nastaje u staroj Grčkoj i tipičan je europski fenomen, ne niječući da i u drugim kulturama postoje elementi filozofskog znanja.“

Na: <https://www.filozofija.org/rjecnik-filozofskih-pojmova/#F>, Pristupljeno: 20.4.2020.

⁶⁵ „Kod Platona ideja znači objekt umske (intelektualne) vizije ili intuicije. Protivno osjetnom, množvenom i promjenjivom ideja predstavlja inteligibilnu bit nepodložnu promjenama.“

Na: <https://www.filozofija.org/rjecnik-filozofskih-pojmova/#I>, Pristupljeno: 20.4.2020.

⁶⁶ Juraj Pavić, Tomislav Zdenko Tenšek, *Patrologija*, KS, Zagreb, 1993., 241.

trpi gubitak integriteta i čistoće. Ono što nema čistoće koju može izgubiti ne može biti pokvareno, a ono što je ima dobro je participacijom u čistoći.“⁶⁷ Zagovarajući načelo Božjeg stvaranja svijeta *ex nihilo*, nastojao je pomiriti platonizam i neoplatonizam. Odmak od antičke tradicije vidljiv je u Augustinovu poimanju vremena jer je za njega *svijet sazdan s vremenom i odjednom po milosti*.⁶⁸ Augustin je nezaobilazan u proučavanju i utjecaju Platonove filozofije na razvoj kršćanske filozofske i teološke misli.

3.1.3. Misao o Bogu u djelima J. Ratzingera

„U teološkoj misli Josepha Ratzingera *osoba* zauzima središnje mjesto i to, možemo već sad specificirati, pod sasvim određenim vidom. (...) Opredjeljenje za personalno-relacijsko polazište teološkog promišljanja kod Josepha Ratzingera nije motivirano tek metodološki; ono je ukorijenjeno u samoj biti kršćanske vjere. Njegova je misao stoga hranjena poglavito biblijskom starozavjetnom i novozavjetnom Božjom objavom utvrđena smjericama Učiteljstva, produbljenadoprinosom mislitelja teologije i suvremenih misaonih kretanja te konačno obogaćena vlastitom interpretacijom.“⁶⁹ Polazišna točka u Ratzingerovu govoru o Bogu jest Bog u odnosu i razlikovanje između „Boga filozofa“⁷⁰ i „Boga vjere“⁷¹.

Ovo pitanje je izazov za filozofiju kojoj je imperativ susret religija i kultura, filozofije i ostalih znanosti, vjere i razuma.

⁶⁷ Ivan Bodrožić, *Augustinov hod od ljubavi prema filozofiji do filozofije ljubavi*, 582.– 584.

⁶⁸Usp. Marijan Mandac, *Sveti Augustin - život i djelo*, Kršćanska sadašnjost i Služba Božja, Zagreb – Split, 2019., 60.- 64.

⁶⁹Nedjeljka s. Valerija Kovač, *Personalno-relacijska paradigma teologije Josepha Ratzingera/Benedikta XVI.*, KS, Zagreb, 2014., 139.

⁷⁰Usp., Buber komentira (Eclipse of God, HumanityBooks, 1952, p. 49): „Boga Abrahamova ... ne može se uvesti u sustav razmišljanja upravo zato što je On Bog. On je van svakog od tih sustava, apsolutno i po svojoj prirodi. Ono što filozofi nazivaju Bogom ne može biti više od ideje.“

Na: <http://katoliksnaakce.blogspot.com/2013/04/bog-filozofije-i-bog-biblije.html>, Pristupljeno: 21.4.2020.

⁷¹Usp. „Bog Abrahamov, Bog Izakov, Bog Jakovljevi – ne filozofa i mudraca.“ Tako je izjavio Blaise Pascal u svojim poznatim sjećanjima gdje je zapisao prevladavajuće religiozno / mistično iskustvo koje je doživio.“

Na: <http://katoliksnaakce.blogspot.com/2013/04/bog-filozofije-i-bog-biblije.html>, Pristupljeno: 21.4.2020

„Jedan od bitnih aspekata, na kojem počiva unutarnja konzistentnost njegove teologije, je prioritet Boga u njegovoj misli te govor o osobnome Bogu koji se objavio u povijesti.“⁷² Ratzinger promišlja o Bogu kao osobi, Boga u odnosu, nedalekom, Bogu zdravoga odnosa⁷³, a ne onoga mišljenoga, prisutnoga, a ne ideje, jer: „Oci Izra-ela izvršili su izbor od najvećeg značenja kad su se odlučili za Ela⁷⁴: za *numen*⁷⁵ *personale* protiv *numenlocale*, za Boga koji je osoban i ima odnos prema osobi, Boga kojeg treba promišljati i pronaći na osobnoj razini, razini ja-ti, a ne na svetim mjestima. Ovo osnovno obilježje Ela ostalo je bitnim elementom ne samo Izraelske nego i novozavjetne vjere; polazište je Bog kao osobno biće, shvaćanje Boga na razini koja je označena odnosom ja-ti.“⁷⁶

Dodatni problem pridružuje se, ukoliko kršćanska vjera „tvrđi da poznaje i da naviješta jedinoga pravog Boga i jedinoga Spasitelja sviju ljudi (usp. Dj 4,12).“⁷⁷ Ovakvo tumačenje Boga vodi nas u „deizam“⁷⁸. No, „Joseph Ratzinger sliku Boga temelji na biblijskoj objavi, a ona je suprotna onoj deističkoj (...) Upravo »sposobnost za povijest« (*Geschichtsfahigkeit*), sposobnost govorenja i djelovanja u povijesti, razlikuje biblijskog Boga od jednog u sebe zatvorenoga, apatičnoga

⁷²Nedjeljka s. Valerija Kovač, *Personalno-relacijska paradigma teologije Josepha Ratzingera/Benedikta XVI.*, 141.

⁷³„Odnos, općenito izriče vezu koja povezuje dva ili više predmeta, v. relacija“ Na: <https://www.filozofija.org/rjecnik-filozofskih-pojmova/#O>, Pristupljeno: 21.4.2020.

⁷⁴ „Da je Bog osoba, ne pokazuje se dakako u Bibliji pod tim pojmom, nego u ovom obliku da on ima ime, da postoji Božje ime. Ime znači dozivost, oslovljivost, sposobnost govorenja, slušanja odgovaranja. To je bitno za biblijskoga Boga; ako se to ukloni, napustilo se biblijsku vjeru.“ U: Joseph Ratzinger, *Uvod u kršćanstvo, Predavanja o apostolskom vjerovanju s novim uvodnim pogledom, VI. izdanje*, KS, Zagreb, svibanj 2007., 17.

⁷⁵„Noumenon – (grč. νοῦμενον = ono što je mišljeno), prema Platonu, noumenon je neposredni objekt uma, očišćen od svake osjetne slike, suprotno od osjetnog. Kod Kanta pojam noumenon označava predmet “u sebi” (Das Dingansich), odnosno predmet umske spoznaje. N. je nedostupan osjetnoj spoznaji jer transcendiru iskustvo, a kao predmet neosjetnog zora teoretski je problematičan. Ipak, praktični um mora postulirati svijet noumena da bi se mogla protumačiti sloboda.“

Na: <https://www.filozofija.org/rjecnik-filozofskih-pojmova/#N>, Pristupljeno: 21.4.2020.

⁷⁶Joseph Ratzinger, *Uvod u kršćanstvo...*, 117.-118.

⁷⁷Joseph Ratzinger, *Vjera – istina- tolerancija...*, 7.

⁷⁸ „Deizam (franc. déisme, od lat. deus: Bog), filozofsko-religijsko naučavanje po kojem izvan ovoga svijeta postoji Bog stvoritelj, ali koji nakon stvaranja ne utječe na razvoj i povijest onoga što je stvorio. U suprotnosti je i s panteizmom i s teizmom. Deizam odbacuje sva naučavanja i dogme svih vjera i crkava. Javio se u doba prosvjetiteljstva, osobito u Engleskoj. Dijelom je posljedica vjerske tolerancije i težnje za pronalaženjem zajedničkoga u svim religijama, a dijelom etapa u postupnom oslobađanju filozofskih poimanja od utjecaja Crkve u doba nakon renesanse i reformacije. Predstavnici u Engleskoj: Edward Herbert of Cherbury, Thomas Woolston, J. Toland, M. Tindal, A. C. Shaftesbury; u Francuskoj: Voltaire i Rousseau; u Njemačkoj: Hermann Samuel Reimarus, J. G. von Herder, I. Kant.“ Na: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=14254>, Pristupljeno: 24.4.2020.

metafizičkoga boga.⁷⁹ Govor o „personalnome, osobnome Bogu koji se objavio u povijesti, specifičnost je biblijske i kršćanske vjere u Boga.“⁸⁰ Suženi i nedovoljno promišljeni pojam osobe sprječava nas u poistovjećivanju „Boga vjere“ i „Boga filozofa“.⁸¹ „Suprotnost između imena Božjega i pojma Boga, između »Boga vjere« i »Boga filozofa« očita je. U Brunnerovu⁸² tumačenju, s »Bogom filozofa« nema onoga zajedništva koje bi sam Bog uspostavio, a »Bog vjere« nije »ja« koje želi ostati kod sebe i ne otvoriti se, nego se priopćava kao »Ti«. Bog koji se objavljuje osoban je, dok je filozofski onaj mišljen, pa prema tome nije u njegovoj biti da se objavi. Ta se suprotnost, prema Brunneru, zaoštava u središnjem Božjem imenu *Jahve*⁸³, koje je u LXX prevedeno kao »Bivstvujući«. Tako se očituje potpuna suprotnost biblijske objave, koja je od onoga koji se ne može definirati učinila definiciju. Ime *Jahve* više nije ime, nego je postalo pojam, smatra Brunner. Tako je nastala slika Boga koji se objavljuje svojim imenom i daje se spoznati kao »ti« te se otvara čovjeku kojem nudi zajedništvo.“⁸⁴

Ako s pojmom osobe i pojmom istine dolazimo do zaključka da „kršćanska vjera u Boga znači u prvom redu opciju za primat *Logosa*⁸⁵, vjeru u realnosti stvaralačkog smisla koja prethodi svijetu i koja ga nosi, onda je ona kao vjera u

⁷⁹Nedjeljka s. Valerija Kovač, *Personalno-relacijska paradigma teologije Josepha Ratzingera/Benedikta XVI.*, 145.

⁸⁰ Isto., 149.

⁸¹ Joseph Ratzinger, *Uvod u kršćanstvo...*, 148.

⁸² Brunner, Emil, švicarski evangelički teolog (1889. -1966.), profesor teologije u Zürichu (1924.-53.). Uz K. Bartha, jedan je od osnivača tzv. dijalektičke teologije.

⁸³ Ratzinger o imenu govori po Evanđelju sv. Ivana: „Misao da Bog daje sam sebi ime, da se bog može nazvati imenom, dolazi sa *Ja jesam* u središte svjedočenja. Ivan i u ovom pogledu uspoređuje Krista s Mojsijem; opisuje ga kao onoga kojemu se konačno ispunjuje pravi smisao izvještaja o grmu. (...) A time što Isus u perspektivi Četvrtog evanđelja, primjenjuje na sebe ono *Ja jesam* koje u sebi ujedinjuje Izl 3 i Iz43, time biva ujedno jasno da je *on sam* ime tj. Božja dozivost. Ideja imena ulazi ovdje u odlučno novi stadij. Ime više nije samo riječ, nego osoba: sam Isus. Kristologija, odnosno vjera u Isusa, poprima u cjelini biljeg tumača Božjeg imena i onoga što je u njemu sadržano.“ Usp. Joseph Ratzinger, *Uvod u kršćanstvo...*, 120.-128.

⁸⁴ Nedjeljka s. Valerija Kovač, *Personalno-relacijska paradigma teologije Josepha Ratzingera/Benedikta XVI.*, 161.

⁸⁵ „Logos – (grč. λόγος, lat. verbum = riječ, govor), pojam označuje područje uma, sposobnost shvaćanja prvih principa znanosti. Kod prvih grčkih filozofa označuje misao koja se izriče u riječima. Za Heraklita je kozmički razum koji pokreće, vodi i mjeri trajno nastajanje stvarnosti. Za Platona uglavnom znači izrečeni govor; za stoike l. je osnovni pojam u logici i fizici. Za kršćane predstavlja Boga, odnosno drugu Božansku osobu koja se utjelovila u Isusu iz Nazareta.“

Na: <https://www.filozofija.org/rjecnik-filozofskih-pojmova/#L>, Pristupljeno: 21.4.2020.

osobnost toga smisla u isti mah i vjera »da primisao«⁸⁶ od koje potječe osmišljenost svijeta nije neka anonimna, neutralna svijest, već sloboda, stvaralačka ljubav i osoba. Ako prema tome, kršćansko opredjeljenje za *Logos* znači i opredjeljenje za osobni, stvaralački smisao, onda je to u isti mah i opredjeljenje za primat posebnog nasuprot općenitog.⁸⁷

Okružujući tako pojam *Logosa* sa svih mogućih strana, s teološke, filozofske, znanstvene, političke, etičke, psihološke, Ratzinger pokazuje kako je pitanje o *Bogu vjere* za čovjeka jednostavno neizbježno i nužno, jer se tiče čovjeka „ako *Logos* svega bitka, to jest bitak koji sve nosi i obuhvaća, jest istina, jest savjest, sloboda i ljubav, onda iz toga nužno slijedi da vrhunska stvarnost svijeta nije kozmička nužnost, nego sloboda.“⁸⁸ „*Logos* za Ratzingera postaje mjesto u kojem priznavanje Stvoritelja prelazi u konačnici u priznavanje Isusa Krista. (...) Filozofsko značenje *logosa* kao misli, odnosno kozmičkog razuma koji pokreće i trajno vodi stvarnost, kršćanska je vjera obogatila vidom osobnosti i racionalnosti. *Logos* predstavlja Boga koji uspostavlja odnose s čovjekom na dvije razine: u vidu stvaranja i na razini objave kojom utemeljuje osobni odnos sa svojim stvorenjem.“⁸⁹

Ratzinger na pitanju o Bogu odgovara, na tragu Platonove ontologije jednoga koja prerasta u filozofijsku teologiju. Tako nas preko platonizma usmjerava prema onom jednom, jedinom i nužnom bitku koji je počelo svega bivstvovanja i ima transcendentalna svojstva, ono što usmjerava na nešto što povrh nečega. To će skolastika, naročito kroz Tominu i Bonaventurinu misao, uokviriti kroz i u obilježja apsoluta „unum, verum, bonum, pulchrum“, na tragu augustinovske „nezaslužene milosti i dobra“ te na Bonaventurinoj „duhovnoj materiji“. „Čovjek traži dakle neophodno - po svojoj razumnoj naravi (!) - konačne i apsolutne odgovore na ljudska egzistencijalna pitanja. Rastanak od istine nikad ne može biti definitivan.“⁹⁰

⁸⁶ „Od početka“, Na: <http://hjp.znanje.hr/index.php?show=search>, Pristupljeno: 21.4.2020.

⁸⁷ Joseph Ratzinger, *Uvod u kršćanstvo...*, 152.

⁸⁸ Isto., 153.-154.

⁸⁹ Nedjeljka s. Valerija Kovač, *Personalno-relacijska paradigma teologije Josepha Ratzingera/Benedikta XVI.*, 171.- 172.

⁹⁰ Joseph Ratzinger, *Vjera - istina-tolerancija...*, 148.

Ratzinger se nikada ne zatvara u sebe, njegova teologija i filozofija otvorena je za svijet jer joj je pristanište uvijek konkretna zbilja svijeta i njegova spasenja, izražena kroz život i djelovanje Isusa Krista. To je „princip biti za“. „Riječju „za“ izražen je bitni i temeljni zakon kršćanske egzistencije.“⁹¹Tako Ratzinger u ovome kristocentričnom mišljenju predstavlja sintezu elemenata platonizma, stoičke filozofske škole, klasičnoga i patrističkoga iskustva stopljenih u jednu kršćansku viziju. Svoju filozofiju Ratzinger, poput Bonaventure, utemeljuje na kristocentričnosti. Nudi nam rješenje u Kristu (*Logosu*). „Za nas ta filozofija je težnja duše prema najvišem Dobru, sjedinjenje s Bogom, a askeza je ponad svega pročišćavajući put pomoću ljubavi svaka askeza bez ljubavi nema veze s Bogom. Tko, već mi, tim mističnim iskustvima branimo cjelovitu Kristovu narav.“⁹² Ovu kristologiju duhovnosti Ratzinger primjenjuje na antropologiju, mistiku, askezu i duhovnost svoga vremena. Ratzinger, istinski mistik, teolog i filozof, svoju „teološko-trinitarnu razradu personalno-dijaloške objave Boga snagom svoje unutarnje strukture širi na kristološko i antropološko područje.“⁹³

3.2. Čovjek, biće odnosa

Čovjek zauzima centralno mjesto u filozofskom promišljanju. Antika razmišlja o čovjeku koji je „stavljen izvan prostora i vremena. Njegova egzistencija neznatan je djelić kozmičkoga stroja, čiji su zakoni deterministički nametnuti. On je fragment i u kozmičkoj cjelini gubi svoj identitet. Lišen svoje prošlosti, koja nema nikakvog utjecaja, ne postoji ni u sadašnjosti, jer je bez budućnosti i bez nada. Postojanje u vremenu postaje tako neizvjesno, kratkotrajno, jer je beznade.“⁹⁴ Antika ne poznaje, a niti raspravlja, o osobi⁹⁵ na način koji se u kršćanstvu razvio do danas⁹⁶.

⁹¹ Joseph Ratzinger, *Vjera - istina-tolerancija...*, 251.

⁹² Usp. Ivan Devčić, *Bog i filozofija*, 203. - 206.

⁹³ Nedjeljka s. Valerija Kovač, *Personalno-relacijska paradigma teologije Josepha Ratzingera/Benedikta XVI.*, 214.

⁹⁴ Crescenzo Sepe, *Persona e storia. Perunoteologia della persona*, Cinisello Balsamo, 1990., 14-15, U: Nedjeljka s. Valerija Kovač, *Personalno-relacijska paradigma teologije Josepha Ratzingera/Benedikta XVI.*, 80.

⁹⁵ „Pojam osobe ne postoji prije kršćanstva. Pojam u antici označava masku koja se upotrebljava u kazalištu; neposredno doziva u pamet ideju uzajamnog odnosa, bilo da se odnosi na pogled, bilo na osobu u kazalištu preko koje se prenose određene poruke.“ Usp. AA. VV., *Lessico della persona umana*, Roma, Studium, 1986., 180. U: Ante Akrap, *Osoba i odnosi: ključ razumijevanja obitelji kroz forme i figure filozofije dijaloga Martina Bubera*, *Crkva u svijetu* 50 (2015.) 4, 555. – 579.

„Pojam osobe započinje svoj hod u filozofiji definicijom Severina Boetija: 'Persona est naturae rationalis individua substantia'. Osoba je pojedinačna supstancija razumne naravi. Inzistirajući na osobi kao »supstanciji«, Boetije riskira staviti u sjenu odnosni karakter.“⁹⁷ Posebno mjesto u razvoju teološke antropologije ima Augustin. U razglabanju trinitarne problematike, Augustinu, „struktura čovjekovog unutarnjeg života postaje slika strukture božanskog bića (...) Time što je istaknuo fenomenologiju ljudske svijesti, Augustin se može smatrati pretečom današnjeg shvaćanja osobe, jer je upravo odnos i (samo)svijest jedna od njezinih značajki danas.“⁹⁸ Samosvijest i odnos tako obilježavaju današnju sliku čovjeka.

Čovjek se ostvaruje u komunikaciji s drugima, ali i s Bogom, te tako „odnos »ja - ti« nadilazi samo ljudski susret i smjera prema vječnom »Ti«. Augustin primjenjuje dijaloško relacijsko shvaćanje osobe na Boga.“⁹⁹ Nadilazeći sliku čovjeka samo kao *materije* tj. objekta koja je statička, prelazi u *dijalošku* tj. subjekta koji je akter, „ova paradoksalna situacija čovjekove osobe i zajedništva pokazuje kako osobnost nije statička, jednom zauvijek dovršena zbilja, nego uvijek poziv da bude više osoba.“¹⁰⁰ Na temelju ove Augustinove misli Ratzinger razvija svoju antropologiju, promatra pitanje osobe kroz pitanje o *Božjoj osobnosti* kroz koju pojam čovjek dobiva pravo značenje, iz odnosa s Bogom. Samo u odnosu, savezu, uviđamo gdje se događa sudar čovjeka s Bogom, Bog postaje izvor osobnosti čovjeka.

⁹⁶ „Osoba - (lat. persona; grč. πρόσωπον = maska; ύπόστασις = individualna supstancija), biće koje se izriče samo od sebe u činu u kojem shvaća, želi i ljubi. Metafizički gledano temelj osobe je posjedovanje vlastitog čina bitka. Kršćanski autori, počevši od Tertulijana, koriste pojam persona za označavanje jedincatosti i dostojanstva svakog ljudskog bića. Boetijeva definicija: "persona est naturae rationalis individua substantia" (pojedinačna supstancija razumne naravi). Pojam postaje posebno važan u teološkim raspravama ranog kršćanstva, osobito nauci o trojstvu i kristologiji i čitavoj kasnijoj skolastičkoj teologiji i filozofiji. U modernoj filozofiji pojam o. koristi osobito J. Locke, da njime označi čovjekov moralni identitet. Za Kanta čovjek je o. ukoliko je nositelj moralnog imperativa i autonomije, pa stoga nikad ne može biti smatran sredstvom nego ciljem. E. Husserl i M. Scheler definiraju o. u njezinu odnosu prema čovjeku i svijetu, ističući osobito njezinu racionalnost. Pojam o. ima posebnu važnost u personalističkoj filozofiji.“

Na: <https://www.filozofija.org/rjecnik-filozofskih-pojmova/#O>, Pristupljeno: 23.4.2020.

⁹⁷ Ante Akrap, *Osoba i odnosi...*, 557.

⁹⁸ Nedjeljka s. Valerija Kovač, *Personalno-relacijska paradigma teologije Josepha Ratzingera/Benedikta XVI.*, 71.-73.

⁹⁹ Isto., 125.

¹⁰⁰ Isto., 126.

Budući da se „novovjekovni zaokret prema subjektu pokušao integrirati u teološku antropologiju. (...) Uz manje iznimke, gledano u cjelini, novovjekovno shvaćanje osobe kao subjekta s odrednicama samosvijesti, samosvrhovitosti, autonomije i povijesnosti dovelo je do toga da je pojam osobe sve do tridesetih godina dvadesetog stoljeća u okviru katoličke teološke antropologije imao određenu ulogu.“¹⁰¹ Vidljiva je nit koja ističe vertikalnu dimenziju u promatranju čovjeka koja polazi od Platona i ide preko Augustina i Bonaventure do Ratzingera. Joseph Ratzinger, pod utjecajem Franza Xavera von Baadera¹⁰², koji se svojim filozofskim postavkama vraća kršćanskoj tradiciji svetoga Augustina i Pavla, smatra da je mišljenje ili spoznavanje moguće samo na temelju mišljenosti ili spoznatosti od Boga. Stoga je Baaderova misao tipičan pogled vjere koji u središte našeg života stavlja ljubav prema Bogu.

Tu liniju slijedi i Joseph Ratzinger koji polazi od Descartesova autonomnog subjekta, ali se orijentira prema personalističkoj filozofiji kako židovske tako i kršćanske tradicije koju predstavljaju dvojica velikana dijaloške misli, Ebner i Buber. Pristaje uz Baaderov pojam osobe – subjekta koji je, kako piše, “s pravom preinačio Descartesov ‘cogito ergo sum’ u ‘cogitor, ergo sum’, ne ‘mislim, dakle, jesam’, nego ‘netko o meni misli, zato jesam’.”¹⁰³ Kod Ratzingera se uočava dijaloški model Božje objave, model *Imena (Logos)* i važnost osobnoga odgovora čovjeka, osobnoga Boga, kojeg suprotstavlja filozofskom pojmu čovjeka. Ovu filozofiju imena kao pozadinu moguće je uočiti i ondje gdje Ratzinger ističe kako Božje ime i naše ime tako postaje paradigma nove filozofije i „ona na čovjeka djeluje oslobađajuće zato što Bog ima moć nad čovjekom i svijetom, i danas čovjek je povezan s Njime, Bog ga može čuti i

¹⁰¹ Nedjeljka s. Valerija Kovač, *Personalno-relacijska paradigma teologije Josepha Ratzingera/Benedikta XVI.*, 116.

¹⁰² „Baader [ba:'dɛɪ], Franz Xaver von, njemački katolički filozof i teolog (München, 27. III. 1765 - München, 23. V. 1841). Pod utjecajem kabale i J. Böhmea, a blizak F. J. Schellingu i francuskom mistiku sv. Martinu, shvaća spoznavanje kao sudjelovanje čovjeka u božanskom umu i božanskom znanju, ali tako da Bog razvija samoga sebe u čovjeku i da kroz njega oslobađa samoga sebe iz tamnoga pratemelja. Baader time premošćuje napetost između individualnoga i općega i pripravlja put Schellingovoj transcendentalnoj filozofiji i romantici kao reakcijama na idealističke sustave, u kojima se ukida individualno a Boga izvrgava umnoj spoznatljivosti.“

Na: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=4968>, Pristupljeno: 24.4.2020.

¹⁰³ Ante Akrap, *Osoba i odnosi...*, 559.

Bog mu može odgovoriti.“¹⁰⁴ Filozofija imena postaje filozofija dostojanstva. Zato se u imenu čovjeka očituje ljepota stvorenoga i spašenoga. Dostojanstvo čovjeka čuva kršćansku viziju prvenstva Boga koji djeluje u povijesti, koji je u relaciji s čovjekom te s njim u suradnji, daje čovjeku ime, a to ime je dostojanstvo. Vrijednost čovjeka stoga je nemoguće promatrati izvan odnosa s Bogom jer: „čovjek je u krajnjoj liniji upućen na Drugoga, tj. na Boga koji je uistinu drugi; čovjek je to više pri sebi što je više pri onome koji je potpuno drugi, tj. pri Bogu. Prema tome on je potpuno svoj samo onda, kad više ne stoji u sebi, kad se ne zatvara u sebe, kad ne naglašava sebe, kad je čista otvorenost prema Bogu, drugim riječima: čovjek dolazi k sebi i nalazi sebe tako da prelazi i nadrašta sebe.“¹⁰⁵

Iz toga proizlazi da se „čovjek očituje kao biće koje može postojati samo tako što potječe od drugoga“¹⁰⁶, a biti „mišljen od drugoga“ jest temelj čovjekove dobrote, istine i slobode. Vidljivo je da je vrijednost čovjeka sadržana u teološkoj antropologiji, autentičnost je ono dobro za kojim tragamo. „Biti ljubljen i drugima uzvratiti ljubav uvijek sam držao temeljnim da bi se uopće moglo živjeti, da bi se drugima moglo reći „da“.

Naposljetku mi je postajalo jasnije da sam Bog nije samo, recimo tako, slika moćnika i daleka sila, nego da je dobra ljubav i da me ljubi - i stoga on treba usmjeravati naš život. Treba ga usmjeravati ta snaga koja se zove Ljubav.“¹⁰⁷

¹⁰⁴Nedjeljka s. Valerija Kovač, *Personalno-relacijska paradigma teologije Josepha Ratzingera/Benedikta XVI.*, 151.

¹⁰⁵Isto., 234.

¹⁰⁶Joseph Ratzinger, *Uvod u kršćanstvo...*, 545.

¹⁰⁷Benedikt XVI., *Posljednji razgovori...*, 252. – 253.

3.3. Istina, teološko pitanje

Pojam istine¹⁰⁸ u našem je vremenu prisutniji nego ikada. Već su stari Grci težili spoznaji istine. Tema istine dominantna je u filozofiji¹⁰⁹ čiju definiciju daje Aristotel: „Najproširenija teorija o istini jest ona koju zastupa i jedan od najvećih filozofa u povijesti, Aristotel - teorija adekvacije ili teorija korespondencije. Prema ovoj teoriji istina se predstavlja kao svojstvo suda koje se sastoji u slaganju misli i stvari (*adaequatio intellectus et rei*).“¹¹⁰

Pojam Istine nas vodi prema pojmu dobra kod Platona, jer „predmet Platonovog filozofiranja, mišljenja i znanja za njega nije u materijalnom svijetu, niti on u njemu vidi pravu bit. U materijalnom svijetu prava bit izostaje, jer svakom izražavanju suprotnosti izmiče pravi smisao. Za njega, idealna stvarnost je čista filozofska stvarnost, čime Platon postavlja antitezu materijalnom svijetu uopće. Filozofija se miješa sa sviješću o onome što je nadčulno. Ona je svijest o tome što je po sebi za sebe istinito i pravedno. Ideja je apsolutna sila.“¹¹¹Platon razlaže da je to dobro usmjereno prema spoznaji i istini i da je više od nje: „ideja dobrote je ono, što daje istinu predmetima spoznaje i moć spoznaje onome što spoznaje; ako budeš držao, da je ideja dobrote uzrok znanja i istine, istine koja se spoznaje umom, te da je oboje, i spoznaja i istina, nešto tako lijepo, ali da je sama dobrota nešto što je još ljepše od toga obojega, onda ćeš pravo držati.“¹¹²Platon je kao predmet svoga interesa imao *ideje, dobro, istinito, lijepo* i na tome je gradio svoj filozofski koncept koji se nasljeđuje sve do danas.

¹⁰⁸ „Istina - Jedan od temeljnih filozofskih (posebno spoznajno-teoretskih) pojmova, koji se u povijesti filozofije različito definirao, ovisno o različitim polaznim stajalištima i usmjerenjima pojedinih filozofa.“ Na: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=27988>, Pristupljeno: 24.4.2020.

¹⁰⁹ „Istina je toliko bitna za filozofsko razmišljanje tako da je u svim razdobljima predstavljala samo središte promišljanja. Govor o istini nezaobilazan je ukoliko se samu filozofiju smatra hodom prema istini.“ U: Milan Gelo, Pojam istine u misli Josepha Ratzingera. Istina kršćanstva, *Spectrum : ogledi i prinosi studenata teologije* 3-4 (2013.) 1-2, 2013., 49.- 69.

¹¹⁰ Isto., 51.

¹¹¹ Joseph Ratzinger, *Vjera – istina - tolerancija...*, 158.

¹¹² Platon, *Država*, Naklada Juričić, Zagreb, 2019., 508e

Joseph Ratzinger u svom promišljanju nam pokazuje kako je bitno, uvijek iznova, odgovoriti na pitanje: „Što je zapravo istina?“¹¹³ U svojoj neprekidnoj borbi protiv *diktature relativizma*, kao suprotnosti onome *sve je relativno*¹¹⁴ suprotstavlja ono *istinito*. Ratzinger nam putem *Logosa* koji je zalog „jedinstva dobra s jedinstvom istine - s jedinstvom Boga i čovjeka.“¹¹⁵ zadaje objektivne filozofske kriterije, po kojima se može mjeriti prava istina, dobrota i ljepota.

„Kršćanstvo se odlučno postavilo na stranu istine i tako se odreklo predodžbe o religiji koja se zadovoljava s time da bude ustroj ceremonije.“¹¹⁶ Dakle, Ratzinger želi vratiti filozofiju tamo gdje joj je mjesto jer „filozofija nema svoju svrhu u skepsi, već u susretu s istinom. 'Zato povijest filozofije može biti poučna za one koji traže krajnji odgovor', a krajnji odgovor je pravi odgovor ukoliko svjedoči istinu. Sukladno već napisanome, važno je filozofiju izvesti iz liberalizma i racionalizma i uputiti je pravim putem, prema onome bitnome – istini.“¹¹⁷ Tematizirajući pojam istine, Ratzinger nam govori o „mojsijevskom razlikovanju“¹¹⁸ te tako možemo zaključiti da je ona prava istina, tražena istina: „Ne smijemo se vratiti Egiptu, kući ropstva, ne smijemo se vratiti u vjersku ravnodušnost i neodlučnost! Moramo tražiti i nalaziti istinu, jer samo ona oslobađa.“¹¹⁹ Na temelju rečenog dolazimo do zaključka da „čovjek može biti izliječen samo ako postane istinit, ako prestane potiskivati i gaziti istinu.“¹²⁰ To je Ratzingerov odgovor na pitanje o istini koja proizlazi iz uvjerenja da „Izraelova vjera znači neprekidno prekoračenje samoga sebe i vlastite kulture, prekoračenje u otvorenosti i širini zajedničke istine.“¹²¹ Unutarnja logika Ratzingerova razmišljanja o istini vodi do povezivanja autora s platonističkom misli koja se razvijala sve dotle da je polagano zauzimala primarno mjesto u misli autora i njegovome promišljanju o relativizmu u svijetu.

¹¹³ Usp., Joseph Ratzinger - Benedikt XVI., *Isus iz Nazareta II.*, Verbum, Split, 2011., 177. – 193.

¹¹⁴ Usp. Joseph Ratzinger, *Vjera - istina – tolerancija...*, 105. - 108.

¹¹⁵ Isto., 185.

¹¹⁶ Joseph Ratzinger, *Uvod u kršćanstvo...*, 134.

¹¹⁷ Milan Gelo, *Pojam istine u misli Josepha Ratzingera*, 52.

¹¹⁸ „Pod nazivom 'mojsijevsko razlikovanje' mislim na uvođenje razlikovanja između pravoga i krivoga, istinitoga i lažnoga u području religijâ. Ratzinger odgovara da čovjek bez istine živi u laži, tj. u „egipatskom ropstvu“, jer „laž je pak uvijek nesloboda“. U: Joseph Ratzinger, *Vjera – istina – tolerancija...*, 177. i 204.

¹¹⁹ Isto., 179.

¹²⁰ Joseph Ratzinger, *U početku stvori Bog. Promišljanja o stvaranju i grijehu*, Verbum, Split, 2008., 19.

¹²¹ Joseph Ratzinger, *Vjera - istina – tolerancija...*, 179.

„Kršćanska eshatološka orijentacija ovdje se stopila s antičkom vizijom bitka te izgleda da je ovdje oboje *ukinuto, uzdignuto i sačuvano* te je tako sve objašnjeno.“¹²² Gledano iz perspektive Ratzingera, ali i ostalih kršćanskih mislilaca, istina nije zavaravanje samog sebe, nije konstruirana ljudskim umom niti se do nje dolazi samo umskim putem. Postoji vječna, univerzalna istina koja se ne mijenja u vremenu i prostoru. Takva je istina ukorijenjena u Bogu Stvoritelju. Sve nam se to otkriva kroz bogoslužje ali i kroz poznavanje pojma osobe te pojma istine koja je duboko utkana u filozofsku pozadinu mišljenja o čovjeku i Bogu. „U pitanju o razumnosti volje i njezine vezanosti uz razum, zajedno s time skriveno je dano pitanje o istini“¹²³, istina je postala jedino mjerilo k onome „inteligibilnom“, k „Stvoritelji iz milosti“, k onome što očekujemo i k onomu čemu idemo. U istini, gledanoj na ovaj način, vidimo nekakve izlaze iz „pećine“¹²⁴ koja nam se nameće kao današnje društvo, društvo bez istine, društvo relativizma. „Ako se sada okrenemo Platonovoj pećini, njezinu središtu, prikazu uspinjanja duše izvan pećine, prema onom najvišem, prema suncu, ne možemo se ne začuditi riječima koje Sokrat govori Glaukonu o završnom stupnju uspinjanja. Na tom se stupnju više ne bi vidjelo jedino njegove prikaze odražene u vodi ili u drugim tuđim mjestima. Radije u završnom trenutku motrenja dospjelo bi se do toga da ga se sagleda, kako Sokrat kaže, po sebi u njegovoj vlastitoj *chora*.“¹²⁵ Izlazak iz pećine možemo nazvati onom istinom prema kojoj nas Ratzinger vodi. Razmišljanje o istini kao cilju izlaska iz pećine relativizma neodoljivo je povezano s istraživanjima o svijetu i čovjeku.

„Zar nije naša dužnost da prekinemo sa snovima i da se izložimo stvarnosti? Tako mora pitati današnji kršćanin: on se ne smije zadovoljiti time da pronalazi kako se svakovrsnim okretanjima i obratima može konačno naći i tumač kršćanstva, takav

¹²² Joseph Ratzinger, *Vjera - istina – tolerancija...*, 199.

¹²³ Isto., 207.

¹²⁴ „U *Državi* je filozofski svakako najznačajnija njegova usporedba sa špiljom: ljudi žive u podzemnoj špilji koja ima otvoren ulaz prema svjetlu, ali su prikovani tako da gledaju samo preda se i glavu ne mogu okrenuti, pa vide na zidu pred sobom samo sjene stvari i osoba što vani prolaze; budući da tako provedu cio život, oni te sjene drže pravim stvarima. Kada bi ih netko odatle izbavio i kada bi oni mogli izaći na svjetlo, povjerovali bi da su to tlapnje, a tako zapravo stoji i sa suncem, izvorom svjetla i metaforom same ideje Dobra kao najviše, što omogućuje svaku vidljivost i mogućnost istinske spoznaje svijeta idejâ. Pojedinačne osjetilne stvari (sjene na zidu) sudjeluju (*méthexis*) u idejama (uzorima izvan špilje) i te uzore nasljeđuju (*mímēsis*).“

Na: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=48642>>., Pristupljeno: 24.4.2020.

¹²⁵ John Sallis, *Platonovo nasljeđe*, 113.

tumač koji više ni u čemu ne predstavlja sablazan.“¹²⁶Ratzinger ovdje podrazumijeva preuzimanje Kristova pogleda sa svojevršnim odmakom od svijeta i pravim pregledavanjem svijeta. „Zbiljsko znanje je znanje uzroka. Stvar poznajem onda kad poznajem njezin uzrok; obrazloženje neke stvari razumijem onda kad poznajem razlog.“¹²⁷Metodološki pristup „znanje uzroka“ k stvarima vjere i vjerničkoga iskustva približava nam teologiju i otkriva nam pravu istinu i pravo znanje „jasnije rečeno: tri pitanja, o istini, dobru i o Bogu samo su jedno jedino pitanje.“¹²⁸ To istinito jedinstvo jamči nam savjest¹²⁹ tj. „Jedinstvo čovjeka ima svoj organ: savjest.“¹³⁰

Tako dolazimo do naše spoznaje Stvoritelja tj. naše savjesti jer „»savjest se pokazuje kao ispravna stoga jer povezuje unutarnju istinu o stvarima u skladu sa stvarnošću, što je naposljetku, Stvoriteljev glas«. Istina i savjest se isprepleću. Moguće je imati ispravnu savjest koja će čovjeka voditi putem istinskoga očovječenja jedino uz autoritet savjesti koja je oblikovana istinom. Živjeti po savjesti znači osjećati se trajno pozvanima krenuti u potragu za istinom, pravdom i ljubavi.“¹³¹

Jer pitanje o istini, nužno se postavlja ondje gdje je svijest¹³²postigla stanoviti stupanj zrelosti.“¹³³ Ratzinger, razlažući o istini, „prihvaća Platonovo nasljeđe preuzimanjem onoga što je u njemu nepatvoreno i istinito.“¹³⁴

¹²⁶Joseph Ratzinger, *Uvod u kršćanstvo...*, 51.

¹²⁷ Isto., 56.

¹²⁸Joseph Ratzinger, *Vjera – istina – tolerancija...*, 206.

¹²⁹ „Savjest, skup usvojenih moralnih načela o tome što je dobro, pravedno i dopušteno, a što nije. Na temelju usvojenih moralnih normi, pojedinac procjenjuje koliko su učinjeni ili zamišljeni postupci ispravni ili neispravni. Postupci koji su suprotni usvojenim normama izazivaju osjećaj krivnje, kajanje, smanjeno samopoštovanje, što dovodi do ponašanja koje otklanja takvo neugodno stanje. Postupci koji su u skladu s usvojenim moralnim normama prolaze nezapaženo i/ili izazivaju pozitivan osjećaj prema sebi, samozadovoljstvo i samopoštovanje. Objašnjenje razvoja savjesti, vrste ključnih čimbenika razvoja i uloge kognitivnih i emocionalnih procesa, ovisi o teorijskom polazištu na kojem objašnjenje počiva.“ Na: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=54761>, Pristupljeno: 24.4.2020.

¹³⁰Joseph Ratzinger, *Vjera – istina – tolerancija...*, 185.

¹³¹Milan Gelo, *Pojam istine u misli Josepha Ratzingera...*, 57.

¹³² „Svijest - U filozofiji, znanje o izravnom vlastitom doživljaju, stanje neposrednoga spoznavanja, fundamentalna ontološka kategorija. Svijest kao subjektivni bitak posebno je percipiranje tijeka vlastitih doživljaja, ona taj tijek prati, ima znanje o doživljaju i njegovu tijeku, ujedno i nadzor nad njima. Svijest kao superponirani »akt svih aktova« u kompleksnom spoznajnom, biološkom i neurološkom procesu osigurava plan u kojemu iskustva i misli imaju svoje postojanje, želje i nakane. Kao fundamentalna ontološka kategorija, subjektivni bitak, svijest je određena kao: 1) sveopći oblik

3.4. Lijepo, dokaz Božje opstojnosti

3.4.1. Lijepo kod Platona

„Platonova estetika¹³⁵ je nadasve zanimljiva upravo iz razloga što pokušava smanjiti vrijednost umjetnosti i povećati vrijednost razuma i zdravorazumskog razmišljanja, odnosno filozofije kao primarnu i najuzvišeniju vrlinu. Platonovu nedosljednost u njegovom stavu u pogledu umjetnosti možemo uočiti uzevši kao primjer *Državu* u kojoj Platon najoštrije osuđuje umjetnost, posebice pjesnike, koji su u to doba bili na visokoj poziciji društva i smatrani su autoritetom.“¹³⁶ Pjesnici u njegovo doba koristili su se mitologijom, a za Platona „Put od *mýthos* prema *lógosu* vodi pitanju o izvoru filozofije: on se nalazi u *Erosu* (ljubavi), ushitu ili zanosu prema filozofskoj spoznaji, jer mudrost pripada među najljepše stvari...“¹³⁷ On ih zato smatra opasnim jer takvom umjetnosti obmanjuju druge i utječu negativno na njihovo ponašanje, kao i na njihovo razmišljanje, pa se tako remeti harmonija, sustav reda i ideala unutar društva kakvog je Platon htio ustrojiti i provesti u svome djelu *Država*. Platon je dokazivao da je *logos* nasuprot *mýthosa* pravo znanje koje je vezano u prvom redu za politiku pa zatim i za povijest, a s neoplatonizmom i za teologiju. „Drugim riječima, taj osjetilno-tjelesni svijet (*kósmos aisthētós*) samo je praslikapraslike (*kósmo snoētós*). Ta nas spoznaja naposljetku vodi onamo gdje se nalaze same ideje prasllike, vječne bitnosti ili uzori (paradigme), na nadnebesko

bitka (subjektivizam i idealizam); 2) ravnopravan suodnosni pojam materijalnom objektivnom bitku (dualizam); 3) temeljni modalitet fenomenalnoga, jedinstvenoga, u sebi nerazlučivoga bitka (apsolutni, indiferencijski bitak); 4) kao nesamostalno, sekundarno, uvjetovano očitovanje primarnoga bitka (u materijalizmu - subjektivni odraz objektivne stvarnosti); 5) kao trajna normativna društvena i duhovna vrijednost (estetske, društvu. svijesti).“

Na: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=59070>, Pristupljeno: 24.4.2020.

¹³³Joseph Ratzinger, *Vjera – istina – tolerancija...*, 197.

¹³⁴John Sallis, *Platonovo nasljeđe*, 11.

¹³⁵ „U Platona su ljepota i umjetnost najveće oprjeke kao posljedice njegova pojma nasljedovanja ideja u vidljivu svijetu uopće, a navlastito umjetnosti. Uzimajući za primjer nešto najbanalnije kao što je postelja, izvodi se neka opća teorija gdje se pojavljuju tri stvari: kao što svaka stvar rukotvorca po prirodi nasljeđuje ideju, pa tako i ideju postelje, tako i ona koju stvara slikar imitira obrtnički posao, samo što je u tom ontološkome poretku na trećem mjestu – nasljedovanja nasljedovanjâ ili sjena sjene, još dalje od ideje kao originala. Kako bi se izbjegla svaka pomutnja, u Državi će stoga biti dopušteno samo takvo pjesništvo što kao državotvorno jača zajedništvo.“

Na: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=48642>, Pristupljeno: 27.4.2020.

¹³⁶Nives Delija Treščec, *Platonova kritika umjetnosti*, Naklada Jurčić, Zagreb, 2005., 85.

¹³⁷ Na: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=48642>, Pristupljeno: 27.4.2020.

mjesto (*hyperouránios tópos*), što je ne samo lijepo nego također mudro i dobro, a spoznaje se umom kao sjećanje (*anámnēsis*).“¹³⁸

Nakon ove oštre kritike pjesnika, umjetnika i filozofije svojih suvremenika, Platon počinje govoriti o estetici i piše dva dijaloga, pod nazivom *Gozba* i *Fedar*¹³⁹, s tom tematikom. Ironičnom osudom pjesnika s jedne strane, a s druge strane koristeći setim istim poetskim mitom kod Platona možemo smatrati Sokratovskom ostavštinom s obzirom da je bio njegov obožavatelj i pratitelj. Kod starih Grka pojam lijepoga odnosi se na podosta širok pojam. „*Kolokathija* je pojam kojim su se Grci koristili a označavao je spoj ljepote i dobrote; samim time estetike i etike zajedno.“¹⁴⁰ U dijalogu *Fedar*¹⁴¹ tako otkrivamo da je lijepo ideja koju duše motre na nebu i kad se vrate u tijelo, koje je po Platonu *tamnica duše*, prisjećaju se toga lijepoga i te ideje lijepoga te to, poput slike, prenose na zemlju i preko tih slika dolaze do prave, nove, istinske, spoznaje lijepoga. „Ideja ljepote je jedna od triju najviših ideja ali se ipak izdvaja po svojoj specifičnosti. Ona je posebna u odnosu na druge ideje jer se najviše pojavljuje u osjetilnome svijetu, tj. ona je najočitija od svih.“¹⁴² Dakle, ideja ljepote zapaža se osjetilno dok se druge ideje, poput ideje pravednosti i mudrosti, spoznaju gotovo isključivo pojmovno. Ljepota je prikazana kao idealna vrijednost veoma slična pravednosti i mudrosti, ali je ona, za razliku od drugih, vezana isključivo s vizualnim i osjetilnim iskustvom. Platon uzima upravo vizualno iskustvo motrenja duše prema ljepoti i takvo prisjećanje one istinske ljepote dovodi do ideje lijepoga.

¹³⁸ Na: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=48642>, Pristupljeno: 27.4.2020.

¹³⁹ „Rađa se ne samo tijelom nego i dušom, kao što potvrđuju primjeri besmrtnika Homera i Hezioda, i drugih dobrih pjesnika koji su stekli besmrtnu slavu. O svemu tomu Platon raspravlja u svojim najljepšim dijalozima *Gozba* i *Fedar*, vrhunskim primjerima grčke pjesničke proze.“

Na: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=48642>, Pristupljeno: 27.4.2020.

¹⁴⁰N. D. Treščec, *Platonova kritika umjetnosti*, 140.

¹⁴¹ „U *Fedru* Platon opširno opisuje »poravnanje« između reforme i dijalektike, te sve preobrazbe duše kada se ona konačno liši tijela kao tamnice, ona se nekoliko puta rađa i seli preobražena. Tako Platon, vjerojatno pod egipatskim utjecajem, zastupa preegzistenciju i postegzistenciju duše, metempsihozu i reinkarnaciju, dok je smrt tek puki privid.“

Na: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=48642>, Pristupljeno: 27.4.2020.

¹⁴²N. D. Treščec, *Platonova kritika umjetnosti*, 129.

3.4.2. Lijepo, put spoznaje Boga kod Ratzingera

Ratzinger svojom teologijom pogleda usmjerenog k nebu i svojom filozofijom imena Božjega preko liturgije, ulazi u estetičko pitanje o lijepome. On lijepo promatra kroz sakramentalnost, slušnost, gledljivost, a ponajviše kroz tajnovitost, uporabivost i prikladnost. U tom smislu pitanje slikovnoga prikazivanja Boga odobrava i grčevito brani: „zatiranje slika u liturgiji značilo bi ozbiljnu ugrozu vjere kontinuiteta pashalnoga misterija čija je dinamika sadržana u jedinstvu stvaranja, kristologije i eshatologije.“¹⁴³ Tako nam otvara mogućnost uranjanja u ono čega je suvremeni čovjek sit tj. neutemeljene umjetnosti i kroz nju krivo shvaćenoga osjećaja za ono lijepo koje nema dubinu promatranja i slušanja. Ne ostajući samo na sakralnoj umjetnosti, Ratzinger, poput Platona, kritizira današnje umjetnike i njihovu umjetnost jer su izgubili onaj unutarnji glas i unutarnje motrenje lijepoga. Lijepo se danas krivo tumači i gleda se kao nešto strano. Ratzinger promatra lijepo kroz susret sakralnoga i profanoga, unutarnjega i vanjskoga u kojem je naglašena Božja prisutnost, ali i Božja različitost. Naglašava kako je čovjek sposoban motriti i stvarati lijepo, i to baš s toga što se Bog u svojoj objavi rodio i došao spasiti čovjeka. „Bog je svojim povijesnim djelovanjem stupio u svijet naših osjetila da bi taj svijet bio transparentan - prozračan. Kršćanskom Bogoslužju - kultu pripadaju i slike lijepoga u kojima se kuša učiniti vidljivim tajna nevidljivog Boga.“¹⁴⁴ No, povijesno gledano, taj pogled na lijepo obilježen je jakim nabojem stvaranja, kristologije i eshatologije jer: „Sakralna umjetnost pronalazi svoje sadržaje u slikama povijesti spasenja, počevši od stvaranja, s prvim danom, pa do osmog dana - dana uskrsnuća i ponovnog dolaska, u kojem se u krugu dovršava crta povijesti.“¹⁴⁵ Ratzingeru pogled na lijepo daje sadržajnu bazu za govor o *Logosu*, za govor o Istini, i baš tu vjera i interakcija sa svijetom moraju ostati na strani lijepoga jer preko povijesti upravo je lijepo spojivo sa *Bogom vjere* kojega Ratzinger predstavlja. „Slike Božje povijesti s ljudima pokazuju ne samo susljednost proteklih događaja, već se u njima očituje i nutarnje jedinstvo Božjeg djelovanja. (...) Krist se pokazuje: kao raspeti, kao uskrsli, kao onaj koji ponovno dolazi i kao onaj koji već sad tajanstveno gospodari.

¹⁴³ Joseph Ratzinger - Benedikt XVI., *Duh liturgije. Temeljna promišljana*, II. izdanje, Verbum, Split, 2015., 121.

¹⁴⁴ Isto., 129.

¹⁴⁵ Isto., 129.

Svaka slika Kristova mora nositi u sebi ta tri bitna otajstva Isusa Krista. U tome smislu slika mora biti uskrsna slika. (...) Kristova slika, budući da je usredotočena na pashalnootajstvo, prisjećanje, uvijek je ikona euharistije. Drugim riječima, ona uvijek smjera na sakramentalnu prisutnost pashalnog otajstva.“¹⁴⁶

Na određen način, lijepo se odnosi na povijest spasenja, prema Bogu kojeg poznajemo i k Njemu i smjera. Slijedeći Ratzingerovu misao o lijepome i divljenje lijepome, ulazimo u poseban oblik Božje prisutnosti budući da su te misli i pojmovi usko vezani za događaje koji nadilaze vrijeme. Jer ne može biti nešto lijepo bez stamene vjere.¹⁴⁷ „Umjetnost se ne može *producirati* - proizvoditi, kao što je prema narudžbi moguće proizvoditi tehničke aparate. Ona je uvijek dar.“¹⁴⁸ Raspravljajući o lijepome kroz slike iz liturgije, one *kozmičke* ali i one *zemaljske*, vidljive, spaja posadašnjenje i povijest. Ova „logična veza »anemnesis i pulhrum« čvrsto je povezana s »verum i bonum«, a sve nas to vodi *Logosu* koji daje smisao i vodi nas pravoj visini našeg ljudskog poziva.“¹⁴⁹

¹⁴⁶ Josph Ratzinger - Benedikt XVI, *Duh liturgije...*, 130. - 131.

¹⁴⁷ Usp. Isto., 130. -133.

¹⁴⁸ Isto., 132.

¹⁴⁹ Isto., 152.

ZAKLJUČAK

Joseph Ratzinger svakako je jedan od najplodonosnijih katoličkih mislilaca, teologa i filozofa kroz čiji se život i pisanu riječ iščitavaju utjecaji različitih velikana duha i pera kroz povijest-Platona, Augustina i Bonaventure.

Svojim filozofsko teološki hod Ratzinger započinje razlikovanjem »Boga filozofa - samo onoga mišljenoga« i »Boga vjere - koji je i sam odnos u sebi i koji je u odnosu s čovjekom preko saveza ali i preko utjelovljenja *Logosa*«. Bog čovjeku postaje blizak, nije dalek i nedostižan. Biblijski izvještaji, na koje se Ratzinger oslanja, stavljaju čovjeka u povlašteni položaj odnosa s Bogom, čovjek postaje stvarnost koja uključuje međuovisnost i suodgovornost za svijet i svakog pojedinca. Ratzinger nam nudi rješenje u Kristu (*Logosu*). Tako u ovome kristocentričnom mišljenju predstavlja sintezu elemenata platonizma, stoičke filozofske škole, klasičnoga i patrističkog iskustva stopljenih u jednu kršćansku viziju. Ratzinger ovu kristologiju duhovnosti primjenjuje i na antropologiju.

Napravivši odmak od Descartesa i samosvijesti (*cogito*), dobiva svoj smisao u spoznaji *cogitor* (*Netko me mislio*) i postaje temeljem čovjekove dobrote, istine i slobode. Vrijednost čovjeka je tako sadržana u teološkoj antropologiji.

Tako putem *Logosa* koji je zalag »jedinstva dobra s jedinstvom istine« Ratzinger zadaje objektivne filozofske kriterije, po kojima se može mjeriti istina, dobrota i ljepota. Želi vratiti filozofiju tamo gdje joj je mjesto, izvesti je i iz liberalizma i racionalizma i uputiti je pravim putem, prema Istini.

Ratzinger na pitanju o Bogu odgovara, na tragu Platonove ontologije jednoga koja prerasta u filozofijsku teologiju. Tako nas preko platonizma usmjerava prema onom jednom, jedinom i nužnom bitku koji je počelo svega bivstvovanja. Bog nije samo objekt našega razmišljanja, breme straha i nepoznanica, nego osoba. Putujući kroz Ratzingerovu misao, kroz razmišljanje o Bogu (*Unum*), čovjeku (*bonum*), *Logosu* (*Verum*) i lijepome (*pulhrum*), kroz vrata filozofsko-teološko promišljanja ulazimo u otajstvo Boga i čovjeka.

BIBLIOGRAFIJA

1. IZVORI

KOVAČ, Nedjeljka s. Valerija, *Personalno-relacijska paradigma teologije Josepha Ratzingera/Benedikta XVI.*, KS, Zagreb, 2014.

PLATON, Timej ,U: Damir Barbarić, *Skladba Svijeta. Platonov Timej. Tekst izvornika s hrvatskim prijevodom, uvodom te filološkim i filozofskim komentarom.*, Matica Hrvatska, Zagreb, 2017.

RATZINGER, Joseph, *Uvod u kršćanstvo. Predavanja o apostolskom vjerovanju s novim uvodnim ogledom*, VI. izdanje, KS, Zagreb, svibanj 2007.

RATZINGER, Joseph, *Vjera – istina – tolerancija. Kršćanstvo i svjetske religije*, KS, Zagreb, 2004.

SALLIS, John, *Platonovo nasljeđe*, AGM, Zagreb, 2009.

2. LITERATURA

2.1. Knjige

AUGUSTIN, *Trojstvo*, Prijevod s izvornika: Marijan Mandac, V. izdanje, Služba Božja, Split, 2009.

BENEDIKT XVI., *Posljednji razgovori s Peterom Seewaldom*, II. izdanje, Verbum, Split, 2016.

BENEDIKT XVI, Joseph Ratzinger, *Dogma i navještaj*, KS, Zagreb, 2011.

BENEDIKT XVI., Joseph Ratzinger, *Osloboditi slobodu – kršćani pred izazovima suvremenog društva i politike*, Verbum, Split, 2019.

BENEDIKT XVI., Joseph Ratzinger, *Isus iz Nazareta II.*, Verbum, Split, 2011.

BENEDIKT XVI., Joseph Ratzinger, *Duh liturgije. Temeljna promišljana*, II. izdanje, Verbum, Split, 2015.

DEVČIĆ, Ivan, *Bog i filozofija*, KS, Zagreb, 2003.

GRLIĆ, Danko, *Leksikon filozofa*, Naprijed, Zagreb, 1982.

GUTHRE, William Keith Chambers, *Povijest Grčke filozofije. Knjiga IV. Platon, čovjek i njegovi dijalozi. Ranije doba*, Preveo: Dražen Pehar, Naklada Juričić, Zagreb, 2007.

GUHTRE, William Keith Chambers, *Povijest grčke filozofije. Knjiga V. Kasni Platon i Akademija*, Naklada Jurčić, Zagreb, 2007.

MANDAC, Marijan, *Sveti Augustin – Život i djelo*, Kršćanska sadašnjost i Služba Božja. Zagreb – Split, 2019.

PAVIĆ, Juraj, i TENŠEK, Tomislav Zdenko, *Patrologija*, KS, Zagreb, 1993.

PLATON, *Država*, VI. Izdanje, Prijevod: Martin Kuzmić, Uvod i redakcija: Jure Zovko, Naklada Juričić, Zagreb, 2019.

RATZINGER, Joseph, *U početku stvori Bog . Promišljanja o stvaranju i grijehu*, Verbum, Split, 2008.

TREŠĆEC, Nives Delija, *Platonova kritika umjetnosti*, Naklada Jurčić, Zagreb, 2005.

2.2. Članci

AKRAP, Ante, Osoba i odnosi: ključ razumijevanja obitelji kroz forme i figure filozofije dijaloga Martina Bubera, *Crkva u svijetu* 50 (2015.) 4, 555. – 579.

BODROŽIĆ, Ivan, Augustinov hod od ljubavi prema filozofiji do filozofije ljubavi, *Filozofska istraživanja* 27 (2007.) 3, 581. – 593.

GELO, Milan, Pojam istine u misli Josepha Ratzingera. Istina kršćanstva, *Spectrum : ogleđi i prinosi studenata teologije* 3-4 (2013.) 1-2, 2013., 49.- 69.

GRETIĆ, Goran, Platonizam i temelji Neoplatonizam, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 10 (1984.) 1-2, 125. - 166.

2.3. Internet

<https://www.filozofija.org/rjecnik-filozofskih-pojmova/>

<http://hjp.znanje.hr/>

<http://katoliksdnakace.blogspot.com/>

<https://www.lzmk.hr/enciklopedija.hr/>

<https://verbum.hr/>